

Magyarország a médiában 2010-2014: Kritikai észrevételek a sajtótudósítások kapcsán; a Magyarország Munkacsoport zárójelentése

Dohnanyi, Klaus von; Gelencsér, Ágnes; Hegedűs, Dániel

Veröffentlichungsversion / Published Version

Abschlussbericht / final report

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Dohnanyi, K. v., Gelencsér, Á., & Hegedűs, D. (2015). *Magyarország a médiában 2010-2014: Kritikai észrevételek a sajtótudósítások kapcsán; a Magyarország Munkacsoport zárójelentése*. (DGAP-Bericht, 29). Berlin: Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V.. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56284-7>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

Magyarország a médiában 2010-2014 **Kritikai észrevételek a sajtótudósítások kapcsán**

A Magyarország Munkacsoport zárójelentése

(Klaus von Dohnanyi (Elnök), Gelencsér Ágnes, Hegedűs Dániel, Gereon Schuch)

Tartalom

3 Magyarország a médiában 2010-2014 **Kritikai észrevételek a sajtótudósítások kapcsán**

A Magyarország Munkacsoport zárójelentése

(Klaus von Dohnanyi (Elnök), Gelencsér Ágnes, Hegedűs Dániel, Gereon Schuch)

3 Bevezetés

4 Magyarország történelmi helyzete és meghatározottsága

5 A nemzetközi kritika által érintett egyes szakpolitikai területek

6 Jogállamiság

Példa a sajtótudósításokból

Kritikai észrevételek

Az Alkotmánybíróság hatáskörének korlátozása

Az Alaptörvény preambuluma (Nemzeti Hitvallás)

A sarkalatos törvények

Hiányos legitimitás, az ország egyoldalú átalakítása?

9 A hatalmi ágak elválasztása

Példa a sajtótudósításokból

Kritikai észrevételek

10 Az igazságszolgáltatás függetlensége

Példa a sajtótudósításokból

Kritikai észrevételek

12 Választójog

Példa a sajtótudósításokból

Kritikai észrevételek

Az új egyéni választókerületi rendszer – „Gerrymandering“

Választási kampány – a televízióban és plakátfelületeken

Győzteskompenzáció

14 Média

Példa a sajtótudósításokból

Kritikai észrevételek

Sajtószabadság és médiapluralizmus

A médiapiac rövid áttekintése

A médiatörvény és a Médiatanács

A hírszerkesztés központosítása az MTI által

Egy konzervatív médiabirodalom kiépítése

17 Szociális igazságosság és korrupció

Példa a sajtótudósításokból

Kritikai észrevételek

19 Antiszemitizmus

Példa a sajtótudósításokból

Kritikai észrevételek

22 Hajléktalanság

Példa a sajtótudósításokból

Kritikai észrevételek

23 A roma kisebbség helyzete

Példa a sajtótudósításokból

Kritikai észrevételek

24 Végkövetkeztetések

24 Ajánlások

26 Megjegyzések

E DGAP jelentés hivatalos változatának a német nyelvű szövegverzió tekinthető. Bármilyen szövegbeli eltérés esetén a német nyelvű szöveg az irányadó.

Magyarország a médiában 2010-2014

Kritikai észrevételek a sajtótudósítások kapcsán

A Magyarország Munkacsoport zárójelentése

(Klaus von Dohnanyi (Elnök), Gelencsér Ágnes, Hegedűs Dániel, Gereon Schuch)

Bevezetés

Ha az olvasó figyelmesen követi a magyarországi politikai folyamatokról szóló híradásokat a német nyelvű, de részben nyelvtől függetlenül a széles értelemben vett nemzetközi sajtóban, úgy egy igencsak ellentmondásos kép bontakozhat ki a számára. Túlnyomórészt úgy tűnhet, mintha a jobboldali-konzervatív miniszterelnök, Orbán Viktor kormányzása alatt az ország egyre távolabb kerülne a nyugati világ demokratikus alapértékeitől, ám az is azonnal szembeötlik, hogy a sajtótudósítások ellentmondásokkal terheltek.

Példaként említve, szinte állandó kritikai elem, hogy az Orbán-kormány hozzájárul egy erősödő antiszemita közhangulat kialakulásához Magyarországon, ugyanakkor ezzel párhuzamosan a híres brit Economist arról ír, hogy „az askenázi vagy kelet-európai származású izraeliek sorban állnak a német, magyar és lengyel konzulátusok előtt, hogy – bár ez egykor szégyennek számított – európai útlevélhez juthassanak.”¹

Az irodalmi Nobel-díjas Kertész Imre ugyancsak panaszána adott hangot amiatt, ahogy a New York Times egyik újságírója egy 2013-as interjú során a Magyarországgal kapcsolatos negatív országimázs megerősítésére törekedett. Mivel Kertész ezzel kapcsolatban nem felelt meg az újságíró elvárásainak, ennek következtében az interjút végül nem hozták nyilvánosságra. Mindezt az író maga az alábbi szavakkal kommentálta: „Azt gondolta, hogy majd hangot adok az ellenérzéseimnek Magyarországgal szemben vagy valami ilyesmi. És nem tettem. Azzal a céllal érkezhetett, hogy rávegyen, mondjam azt, hogy Magyarországon ma diktatúra van, ami nem igaz. Szándéka csupán azt jelzi, hogy halvány sejtelve sincs arról, hogy mi az a diktatúra. Ha az ember szabadon írhat és véleményt nyilváníthat, nyíltan kifejezheti az ellenvéleményét és szabadon utazhat, akkor egyszerűen képtelenség diktatúráról beszélni. Ezt aztán meg is mondtam neki. Nem vagyok mindennel teljes mértékben elégedett, ami Magyarországon történik, mint ahogy nem is voltam

soha, de abban bizonyos vagyok, az, hogy Magyarországon diktatúra lenne, nem több mint ideológia és felelőtlen beszéd. Az interjú végül sohasem jelent meg. Erre az egyik barátom nagyon helyesen azt mondta, hogy ez egyfajta cenzúra, mert ha olyan választ kapnak, amelyre nem számítanak, akkor azt egyszerűen nem teszik közzé.”²

A Kertész Imre által sérelmezett „cenzúra” egy igen jelentős amerikai újság részéről olyan szélesebb kontextusban értelmezhető, melynek kapcsán az Economist így írt: „Az Európai Unió nem volt kész vagy nem volt képes beavatkozni Magyarországon, így a nyomásgyakorlás jelenleg alapvetően az Egyesült Államokból érkezik. Obama elnök nem sokkal ezelőtt Magyarországot Egyiptommal és Azerbajdzsánnal, olyan országokkal említette egy lapon, amelyekben a civil társadalom komoly fenyegetésnek van kitéve.”³ A Frankfurter Allgemeine Zeitung tudósítása szerint John McCain szenátor – nyilvánvalóan geopolitikai okokból és az új amerikai nagykövet asszony kinevezésével összefüggésben – Magyarországot olyan államnak minősítette, „amely éppen feladja a szuverenitását és behődöl egy neofasiszta diktátornak.”⁴ Ilyen szavak után vajon csodálkozhatunk-e azon, ha Orbán Viktor szerint az Egyesült Államok egy hatalomváltás megszervezésére törekszik Magyarországon?

Egy másik példa: 2014 nyarán a romániai Tusnádfürdőn tartott beszédében Orbán Viktor szociális érvek mentén kritizálta a csupán liberális gazdaságpolitikát folytató államot. Ennek során utalást tett a gazdaságban érvényesülő nagyobb mértékű állami felelősségvállalásra többek között Szingapúr, Kína és Oroszország példája nyomán, amit a német és a nemzetközi sajtó „illiberális demokráciaként” idézett az „illiberális állam” Orbán által használt fogalma helyett, így alakítva ki egy Orbán által nem szándékolt kapcsolatot ezen országok politikai gyakorlatával. A „liberális állam” orbáni kritikája ugyanis alapvetően a gazdasági liberalizmusra vonatkozott.

A fenti és más hasonló példák egyértelműen jelzik, milyen nagy szükség van a magyarországi helyzet és

politikai folyamatok részletekbe hajló elemzésére. Az ukrán válság és az Oroszországgal szembeni feszült viszony újfent rávilágítanak, mekkora jelentősége van az Európai Unió cselekvőképessége szempontjából az európai konszenzusnak. És e tekintetben igencsak feltűnően terheltek a kapcsolatok az Európai Bizottság és egyes EU-tagállamok, illetőleg Magyarország között. Egyetlen más EU-tagállamot sem ért annyi kritika a bel- és külpolitikai irányvonala miatt az elmúlt évek során, mint Magyarország.

Németország és Magyarország tradicionálisan jó kapcsolatokat ápolnak egymással. Magyarország annak idején elévülhetetlen érdemeket szerzett a berlini fal leomlásához, továbbá a Németország és Európa megosztottságának felszámolásához vezető folyamatokban. De miként egyeztethető össze mindezzel az a kép, melyet ma Orbán Viktor kormányzásáról alkothatunk magunknak a nemzetközi tudósítások alapján? Orbán a 2010 tavaszán aratott választási győzelme óta folyamatosan a nemzetközi kritika kereszttüzében áll, elsősorban azért, mert a 2010 óta rendelkezésre álló kétharmados parlamenti többségével átfogó és mélyreható módon alakította át a magyar állam alkotmányjogi rendszerét és jogszabályi kereteit. Különösen a német ajkú országokban fogalmazódott meg éles kritika a fentebb említett magyarországi politikai folyamatokkal szemben. Ugyanakkor az Európai Bizottságnak, a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, és az uniós tagállamoknak is alaposan mérlegelniük kell a tények ismeretében, hogy milyen kritikával illetnek egy másik tagországot. Ennek az elvnek Magyarországgal szemben is érvényesülnie kellene, különösen annak fényében, hogy az ország kormányzó pártja a 2014-es európai parlamenti választások során a szavazatok 51 százalékaival a legjelentősebb győzelmet aratta az Unión belül az Európai Néppárt (EPP) konzervatív-polgári pártszövetsége számára. Ráadásul mindezt azzal a más európai országokban, például Nagy-Britanniában érvényesülő trenddel szemben sikerült a Fidesznek elérnie, melynek keretében a mérsékelt erők jelentős szavazatvesztéget voltak kénytelenek elszenvedni az euroszkeptikus pártok javára.

Melyek azok a meghatározó kritikai pontok, melyeket az Európai Unió intézményei vagy a nemzetközi sajtó vizsátatóan megfogalmaznak Magyarországgal szemben? Minden ponton fedik egymást a tények és a megfogalmazott kritika? Mely területeken azonosíthatók Magyarország és a többi EU-tagállam között valóban eltérő vélemények és álláspontok? Hol bukkanhatunk azonban pusztán csak félreértésekre, és hogyan lehetne tisztázni ezeket egy Magyarország és az EU közötti mélyebb, kölcsönös

megértés érdekében? És végül milyen szerepet játszhatna ebben Németország?

A DGAP – hogy megbízható és megalapozott válaszokat kapjon e kérdésekre – létrehozott egy német és magyar szakértőkből álló munkacsoportot Klaus von Dohnanyi, Gelencsér Ágnes, Hegedűs Dániel és Gereon Schuch részvételével.⁵ A munkacsoport hosszabb időszakot átívelően gyűjtötte és tematikusan csoportosította az elsősorban német nyelvű sajtóban megjelenő, Magyarországgal szemben kritikus tudósítások meghatározó állításait. Ezt követően került sor két politikai elemző think tank, a Political Capital és a Nézőpont Intézet szakértőinek, továbbá mintegy tizenöt német és magyar jog- és politikatudósnak, valamint média- és kisebbségi jogi szakértőnek a meghallgatására a kutatás súlypontjait képező kérdésekről. Ezen kívül számtalan, a magyarországi politikai helyzetre vonatkozó tanulmányt és jelentést is bevont elemzésébe a munkacsoport.

A munkacsoport számára kiemelt fontossággal bírt, hogy az egyes folyamatokat a magyar nemzeti-kulturális tradíció szempontjából is vizsgálat alá vonja: vajon mennyiben lehet a kritizált fejlemények tekintetében a demokratikus politikai praxis kultúrtörténetileg megmagyarázható, különleges nemzeti sajátosságairól beszélni, melyeket a nemzeti szuverenitás és az Európai Unióban érvényesülő szubszidiaritási elv fényében a külföldi partnereknek is el kell fogadniuk? Hogy e kérdés megválaszolható legyen, a magyar kormány politikáját érő kritikai észrevételeket széleskörű nemzetközi összehasonlításban is vizsgálta a munkacsoport és más demokratikus országok hasonló szabályozásával és politikai gyakorlatával is összevetette. Nézőpontunk szerint ugyanis egyértelműen különbséget kell tenni azon magyarországi politikai döntések között, melyeket Németországban eltérő formában és eltérő tartalommal hoznának meg, illetőleg amelyek alapvető demokratikus megfontolásból aggályosak és ezért feltétlenül kritikával illetendők.

Magyarország történelmi helyzete és meghatározottsága

Orbán Viktor már a 2010-es választásokat megelőzően egyértelművé tette, hogy – az első, 1998 és 2002 közé eső kormányzása alatt megkezdett, ám félbemaradt reformtörekvéseit folytatandó – egy átfogó, áttöréértékű reformprogram elindítására törekszik. Strukturális értelemben a posztkommunista elit – még ha demokratikus feltételek közepette is – de 1989 után is számos területen pozícióban maradt. Az Orbán Viktor vezette Fidesz⁶ és a vele közös választási listán induló KDNP⁷ szerint a gazdasági, társa-

dalmi és politikai élet számos pozícióját a rendszerváltást követően is a Magyar Szocialista Munkáspárt egykori tagjai, vagy olyan személyek töltötték be, akik aktív szerepet vállaltak az államszocialista időszakban. Természetesen a Fidesz ezen antikommunista diskurzusa ellenére nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az 1989 előtti politikai elit számos képviselője épp ebben a pártban lelt új politikai otthonra. A fentebb említett elkerülhetetlen reformok bevezetéséhez azonban – a megkérdozett szakértők túlnyomó többségének álláspontja szerint – 2010-et megelőzően egyértelműen hiányzott annak a pártokon átívelő konszenzusteremtésnek a lehetősége, ami a német politikai élet szerves része és velejárója. A 2010-es választások azonban nem pusztán csak stabil kormányzati többséget biztosítottak Orbán Viktor számára, hanem egy olyan alkotmányozó erejű kétharmados parlamenti többséget is, ami nagyon széles politikai mozgástérhez juttatta a Fidesz-kormányt.

Ahhoz azonban, hogy megérthessük Orbán Viktor második választási győzelmét, és mérleget vonhassunk a kétharmados többséggel megvalósított politikai lépéseit illetően, fontos figyelembe vennünk az alábbi tényeket is: Egyrészt 2010-re hatalmas léptékű reformszükséglet halmozódott fel Magyarországon, amit a korábbi szociál-liberális kormányzatok nem tudtak kezelni és feloldani. A régóta szükséges reformok elmaradása fokozottan nehezítette a 2008-at követő gazdasági válság kezelését. Másrészt a Fidesz igyekezett 1998-2002 közötti negatív tapasztalataiból is tanulni: akkori kormányuk saját médiaháttér nélkül, egy erős balliberális médiával szemben, a közigazgatásban pedig – meglátásuk szerint – régi káderek politikai aknamunkája közepette volt kénytelen dolgozni.

Hogy a reformpolitikát és az ahhoz szükséges politikai többséget hosszú távon is biztosíthassa magának az Orbán-kormány – elsősorban az évszázadok alatt kialakult magyar nemzeti identitás sajátosságainak felelevenítése által – egy széleskörű társadalmi konszenzus kialakítását célozta meg. Magyarország egyedi nyelvi és kulturális jellemzői, melyek sem szláv, sem germán eredetre nem vezethetők vissza (a magyar nem indogermán nyelv), továbbá az évszázados, idegenek általi elnyomás történelmileg a sajátos magyar identitás erőteljes hangsúlyozásához vezettek. A Fidesz-kormány pedig lehetőséget láthatott e szimbolikus és identitáspolitikai adottságban a mélyen megosztott társadalom lehetőség szerinti újraegyesítéséhez.

Nem véletlen, hogy mindezek okán európai szinten is kirívó a magyar kormány historizáló politikai diskurzusa és önmegjelenítése. Az európai és tágabb értelemben vett

nemzetközi partnerek részéről érkező észrevételekkel és politikai kritikával szembeni egyértelmű elzárkózás hátterében is a magyar kultúrtörténet e fent említett összefüggései érhetőek többek között tetten. Orbán Viktor miniszterelnök a magyar nemzet „védelmében” lép fel, az Európai Bizottság vagy más államok részéről a „Magyarország belügyeibe” történő külföldi „beavatkozással” szemben. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan folyamatosan annak ad hangot, hogy lépéseit félreértik; a kritikák esetében pedig gyakran a magyar sajátosságokra vonatkozó ismeretek felelőtlenséggel is felérő hiányát véli felfedezni.

Hogy e gyakran túlzásnak tűnő reakciókat jobban megérthessük, alapvetően szükséges a széles körben elterjedt Magyarország-kép és magyar önmeghatározás történelmi-politikai hátterének mélyebb tudatosítása. Magyarországnak történelme során újra meg újra külföldi hatalmakkal szemben kellett kivívnia szabadságát. A hosszú török megszállás, a rákövetkező osztrák uralom, a német és a majd fél évszázados szovjet megszállás alapvetően formálták a magyar gondolkodást, és a társadalmi tudatban nem merültek feledésbe. Magyarország története kényszerűleg mindig is a külfölddel szemben való önmeghatározás történelme volt. Talán épp ezért is a magyarok voltak az egyetlenek, akik – az 1953-as kelet-berlini felkelést követően – 1956 októberében katonailag is megvívott szabadságharcot folytattak a szovjet uralommal és megszállással szemben. Egyetlen későbbi szovjet befolyás ellen irányuló kelet-közép-európai megmozdulást vagy felkelést sem jellemzett olyan végsőkéig elszánt küzdelem, mint az 1956-os magyarországi szabadságharcot. Ennek a történelmi önmeghatározásnak a szellemében magától értetődő módon követelte igen bátran már 1989 nyarán nyilvánosan a szovjet csapatok kivonását Magyarországról az akkori diákvezér Orbán Viktor.

Manapság, amikor a kultúrtörténetileg meghatározott identitások ismét tagadhatatlanul új erőre kapnak – ehelyett elég csak Észak-Írország, Skócia, Katalónia, Észak-Olaszország vagy Korzika példájára utalni – magától értetődően tekintettel kell lenni arra is, hogy a magyar nemzeti identitás is erősödik, még ha a nemzeti emlékeit felelevenítő Magyarország nem is tapasztal túl sok megértést a nemzetközi közösség részéről. A felvázolt történelmi háttér ismeretében ugyanakkor érthetőbbé válnak az Orbán-kormány egyes lépései és nyilatkozatai.

A nemzetközi kritika által érintett egyes szakpolitikai területek

Az alábbiakban az elemzés minden egyes érintett szakpolitikai terület esetében kiemel egy-egy idézetet, melynek

segítségével példaszerűen megjeleníthető és elemezhető a nemzetközi médiában megfogalmazott kritika. Az idézetek praktikus okokból elsősorban német nyelvű újságokból származnak, de hasonló példákat lehet találni egyéb nemzetközi sajtótermékekben is.

Jogállamiság

Példa a sajtótudósításokból

„Az új magyar alkotmány aláassa a jogállamiság elvét, mivel az új Alaptörvény végérvényesen elvonja az Alkotmánybíróságtól az adó- és költségvetési törvények felülvizsgálatának a jogát. Ezáltal pedig olyan politikai játékteret teremt alkotmányellenes törvények elfogadásához, ami ellen nincs külső fellépésre lehetőség, így ingatva meg az Alkotmánybíróság tekintélyét.

Tovább gyengül a jogállamiság elve azáltal is, hogy az új alkotmány egy túlzottan hosszú, inkonzisztens és ideológiailag egyoldalú preambulummal rendelkezik, ami a „Nemzeti Hitvallás” címet viseli. Ez a Nemzeti Hitvallás azonban nem egy minden jelentőség nélküli preambulumból álló, hanem a mindenkor alkotmányértelmezés kötelező forrásként és mércéjeként határozza meg saját magát.

...

Azonban maga a demokratikus hatalomgyakorlás elve is súlyosan sérülhet, az alkotmány ugyanis korlátozza minden jövőbeli kormány politikai mozgásterét. Számos törvény, példának okáért egy alapvető adó- vagy nyugdíjreform, a jövőben csak kétharmados többséggel lesz módosítható vagy egyáltalán elfogadható. A kétharmados többséggel rendelkező kormányzatok, mint a jelenlegi Orbán Viktor vezette Fidesz-kormány, azonban inkább kivételnek és nem általános gyakorlatnak tekinthetők.

Az alkotmányozási folyamat maga is súlyosan károsította az új alkotmány legitimitását. Az ellenzék ugyanis megtagadta az együttműködést az alkotmányozás kérdésében, nem került sor alkotmányozó nemzetgyűlés összehívására, mely a tervezetet megvitatta volna, továbbá egy megerősítő népszavazást is nélkülöznie kellett a jogszabálynak. Mindez érezhető az alkotmány tartalmában is, a dokumentum ugyanis egyáltalán nem törekszik arra, hogy a különböző politikai érdekek és értékválasztások együttélését lehetővé tegye és előmozdítsa. Sokkal inkább arra tesz kísérletet, hogy egész Magyarországot egyoldalúan Orbán Viktor és az őt támogató politikai erők érdekei szerint, az ő értékválasztásainak megfelelően alakítsa át. Ehhez az átalakításhoz azonban Orbánon és emberein kívül senki nem járult hozzá. Habár az új alkotmány kérdése Orbán választási kampányában semminemű szerepet

nem játszott, mégis ezzel teszi fel a koronát a „fülkeforradalmára”, melyet az előző évi választási győzelme után kiáltott ki.”⁸

Kritikai észrevételek

Az Alkotmánybíróság hatáskörének korlátozása

E kritikai pont szerint az új magyar alkotmány aláassa a jogállamiság elvét, mivel elvonja az Alkotmánybíróságtól azt a jogot, hogy az adó- és költségvetési törvényeket normakontrollja alá vonhassa. Ténylegesen azonban az alkotmány szövege a következő szabályt tartalmazza [37. cikk (4) bekezdés]:

„(4) Mindaddig, amíg az államadósság a teljes hazai össztermék felét meghaladja, az Alkotmánybíróság a 24. cikk (2) bekezdés b)–e) pontjában foglalt hatáskörében a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről, az illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények Alaptörvénnyel való összhangját kizárólag az élethez és az emberi méltósághoz való joggal, a személyes adatok védelméhez való joggal, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való joggal vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó jogokkal összefüggésben vizsgálhatja felül, és ezek sérelme miatt semmisítheti meg. Az Alkotmánybíróság az e tárgykörbe tartozó törvényeket is korlátozás nélkül jogosult megsemmisíteni, ha a törvény megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények nem teljesültek.”⁹

Ez a szabályozás egyrészt valóban „politikai mozgásteret teremt az alkotmányellenes jogalkotás számára, és megingatja az Alkotmánybíróság tekintélyét”, amint ezt a fentebb idézett újságcikk is megállapítja. Másrészt azonban hozzájárulhat ahhoz is, hogy erősödik a parlament primátusa költségvetési kérdésekben, ami az általános demokratikus felfogás szerint amúgy is a legalapvetőbb parlamenti jog- és hatáskör.

Az adósságfék új Alaptörvénybe foglalását a szakértők nagy része alapvetően üdvözölte, többek között azzal az indoklással, hogy bár az első Orbán-kormány 1998 és 2002 között a GDP-arányos államadósságot 60,4%-ról 52%-ra tudta csökkenteni, a soron következő szociálliberális kormányok (2002-2010) regnálása alatt azonban az államadósság már 2008-ban, vagyis a gazdasági válság előtti időszakban újra 82%-os szintre emelkedett. Ráadásul a válság kitörését követően Magyarországot csak a Nemzetközi Valutaalap (IMF) kb. 12,5 milliárd euro

értékű hitelcsomagja volt képes a fizetésektelenségtől, és ezáltal az államcsődtől megóvni.

Természetesen nem lehet elvitatni, hogy az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése egy részleges normakontrolltilalmat vezetett be az adó- és költségvetési törvények esetében, amit a magyar alkotmányjogászok többsége „alkotmányellenes” szabályozásként támad is. Ehhez az alkotmányellenes minősítéshez azonban a 37. cikk születési körülményei is jelentős mértékben hozzájárultak. Az Alkotmánybíróság ugyanis a 2012 előtt hatályos régi Alkotmány szabályai alapján alkotmányellenesnek ítélte az Orbán-kormány által visszamenőleges hatállyal bevezetett különadót, ami a köztisztviselők és állami kézben lévő cégek alkalmazottainak végkielégítését 98%-os adóteherrel sújtotta. Többek között emiatt is vonta meg a kormánytöbbség az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése által az Alkotmánybíróságtól a költségvetési és adózási területek normakontrolljának lehetőségét.

Néhányan a meghallgatott szakértők közül arra mutatnak rá, hogy a kormány e ponton bár helyesen ismert fel egy politikai problémát, azt azonban a 98%-os különadó visszamenőleges hatályú bevezetésével differenciálatlanul – és tekintettel számos konkrét esetre – igazságtalanul oldotta meg.

Természetesen azt sem lehet elvitatni, hogy az emberi méltósággal és számos más alkotmányos alapjoggal összefüggésben a magyar Alkotmánybíróság ma is gyakorolhatja normakontroll-hatáskörét költségvetési és pénzügyi kérdésekben is. És erre az adósságfék bevezetése óta is akadt gyakorlati példa. Az az általános állítás tehát, hogy az új Alaptörvény e tekintetben a jogállamiság elvét alapvetően aláásná, nem tűnik fenntarthatónak.

Az Alaptörvény preambuluma (Nemzeti Hitvallás)

A jogállamiság elvének további megsértését látják a kritikusok az Alaptörvény preambuluma ideológiai egyoldalúságában, mely preambulum ráadásul az alkotmányértelmezés alapvető forrásaként határozza meg önmagát. Ez a preambulum egyébként szó szerinti értelemben véve is egy hitvallás, ami bizonyos, a parlament alkotmányozó többsége számára különösen fontos értékeket állít előtérbe, ugyanakkor az sem tagadható, hogy számos más kisebbségi jog és érték is elismerést nyer általa.¹⁰ A preambulomot illetően számos ponton megoszlott a szakértők véleménye, egyes alkotmányjogászok álláspontja szerint a jogállamiság szempontjából semmi kivetnivaló nem található tartalmilag a Nemzeti Hitvallásban.

Ugyanakkor talán politikailag bölcsőbb lett volna egy a funkcióján messze túlmutató és terjedelmes preambulum esetében szélesebb politikai konszenzus elérésére törekedni, mivel bizonyos értékek túlzott hangsúlyozása szükségszerűen nem lehet képes egy plurális társadalom komplexitását a megfelelő mértékben megjeleníteni. A preambulum jelen formájában ezáltal csak tovább mélyíti a magyar társadalomban meglévő árkokat és fokozza a társadalom megosztottságát. Úgy tűnik azonban, hogy a jogállamiságot érintő alapvető kritikára, amire oly gyakran sor is került, mégsem ad a Nemzeti Hitvallás elégséges okot.

A sarkalatos törvények

Az idézett újságcikk szerint az úgynevezett sarkalatos törvények is fenyegetik a demokráciát. E jogszabályokat azonban, melyek ugyan alkotmányos rangot nem élveznek, ám csak a jelenlévő parlamenti képviselők kétharmadának a szavazatával módosíthatóak, nem az Orbán-kormány vezette be azzal a céllal, hogy a jövőbeli kormányok politikai mozgásterét korlátozza. Kétharmados törvények az 1989-90-es demokratikus rendszerváltás óta léteznek a magyar jogrendszerben. Életre hívásuk nagyrészt a demokratikus ellenzék és az állampárt közti bizalmatlanságnak volt a következménye. Elfogadásuk azzal a céllal történt, hogy a kommunista hatalom esetleges újbóli megerősödését megakadályozzák, továbbá a demokratikus átmenet stabilitását biztosítsák. Vagyis akkoriban éppen hogy hozzájárultak a demokratikus elv erősítéséhez. A rendszerváltás időszakában óta természetesen számos esetben merült fel a panasz, hogy az aktuális politikai mozgásteret is túlzott módon korlátozzák, mindeközben azonban nem sikerült megfelelő törvényhozási többséget kialakítani a megszüntetésükhöz. Ez utóbbi pedig számos szakértői vélemény szerint igenis kívánatos lenne, mert utat nyithatna egy demokratikusabb törvényhozás és kormányzás számára Magyarországon. Ezzel összefüggésben merül fel aktuálisan a kérdés, hogy egy olyan politikai gyakorlat, ami példának okáért az adójog területét is a sarkalatos törvények hatálya alá utalja, nem korlátozza-e aránytalanul későbbi kormányok mozgásterét.

Más szakértők ellenben a sarkalatos törvények stabilitást garantáló szerepével érvelnek, és ezért azokat a jelenlegi gazdasági válság és azon mélyreható változások időszakában, melyet többek között Magyarország is megél, továbbra is szükségesnek vélik. E nézet képviselői szerint mindazon jogalkotási területeket, melyek egy egységes alkotmányos keret általi szabályozást igényelnek, sarkalatos törvényekbe kell foglalni. Ugyanis csak

így lesznek képesek a tárgyukat kormányzati ciklusokon átívelő módon, stabilan szabályozni. Ezért tartoznak a sarkalatos törvények közé például a pártfinanszírozásról, a nemzeti kisebbségek védelméről, az ellenőrző hatóságok felállításáról, az igazságszolgáltatás szabályozásáról, az önkormányzati és központi közigazgatási hatáskörökről, továbbá az egyházak adójogi státusáról szóló magasabb szintű jogszabályok.¹¹

Alapvetően nézőpont kérdése tehát, hogy a sarkalatos törvények a demokratikus elvet korlátozzák-e, vagy pedig inkább a demokratikus stabilitást szolgálják Magyarországon. Nem szabad azonban elfeledkezni arról sem, hogy a sarkalatos törvények végül is minden kormányzat mozgásterét egyaránt korlátozzák – így a veszprémi időközi választások óta pusztán csak egyszerű többséggel rendelkező jelenlegi Fidesz-kormányét is.

Hiányos legitimitás, az ország egyoldalú átalakítása?

Végül, de nem utolsó sorban az idézett cikk és mások is kritikával illetik az új Alaptörvény hiányos legitimitását, ami arra vezethető vissza, hogy az ellenzéket nem vonták be kielégítő módon az alkotmányozási folyamatba. Többek között azt hánják a regnáló Orbán-kormány szemére, hogy a magyar alkotmányos rendszert egyoldalúan, pusztán csak a miniszterelnök érdekeit és értékválasztásait szem előtt tartva alakították át, hiszen „Orbán és emberei kívül ezt az Alaptörvényt senki sem szavazta meg”.

Ha az alkotmányozási folyamat legitimitását egy megerősítő népszavazásból kívánjuk levezetni, akkor kétségkívül arra a következtetésre juthatunk, hogy az „csorbát szenvedett”. A szocialisták azonban azzal – a valóságnak egyébként megfelelő – érveléssel bojkottálták az alkotmányozási vitát az Országgyűlésben, hogy arra túl kevés idő, mindössze egy hónap állt rendelkezésre. Az ellenzék kétségkívül el kívánta kerülni egy pusztán látszat-részvétel csapdáját, ezért újra és újra nyilvánvalóvá tette, hogy nem kíván élni a konszenzuskeresés lehetőségével. A Fidesz ezzel szemben azt hánja ismételtelen a szocialisták szemére, hogy a vitában való részvételt nem tartalmi, hanem aktuálpolitikai okokból utasítják el. A Jobbik¹² egyébként szintén az alkotmánytervezet ellen szavazott.

Ezáltal azonban minden politikai erő osztozik az alkotmányozási folyamat hiányos legitimitásának felelőségén, nem pusztán csak „Orbán és az emberei”. Módosító javaslatokat csak Szili Katalin független (korábban az MSZP¹³ színeiben politizáló) képviselő nyújtott be, továbbá alkotmányjogászok is kidolgoztak két alternatív alkotmánytervezetet, melyeket egyes – a kezdeményezők

szerint azonban inkább jelentéktelen pontokon – a kormány részéről figyelembe is vettek.

Az érdemi vita elmaradása azonban – mint látható – részben az ellenzékre is visszavezethető. Ugyanakkor népszavazás sem került az alkotmányozás kérdésében kiírásra, ahogy egyébként eddig a Német Szövetségi Köztársaságban sem, sem 1949-ben, sem pedig 1990-ben. Ehelyett a Kormány kezdeményezésére egy úgynevezett – kvázi közvélemény-kutatásnak tekinthető – „Nemzeti Konzultációra” került sor, amit az ellenzék joggal illetett a kritikával, hogy a feltett kérdések túlzottan is befolyásolhatták az állampolgárok válaszait. A postára adott mintegy nyolcmillió kérdőívből egyébként amúgy is csak mintegy 917 ezret küldtek vissza kitöltve.

Az alkotmányozás legitimitása azonban az Orbán-kormány kétharmados, vagyis alkotmányozó parlamenti többségével is indokolható. Ebben az esetben azonban be kell látni, hogy „Orbán és emberei” mögött maguk a választók állnak. Ráadásul az ellenzék azon felvetését, hogy „Orbán 2010-es választási kampányában az új alkotmány semmilyen szerepet nem játszott”, a kormányzat részéről többször is cáfolták.¹⁴ A cáfolatok során többször utaltak arra is, hogy a korábbi alkotmányt saját szövege is átmeneti jellegűnek nyilvánította, ráadásul az formálisan még mindig az 1949. évi XX. törvény megjelölést viselte az államszocializmus éveiből. Ráadásul az 1989-90. évi mélyreható demokratikus alkotmányreform óta szinte minden kormányváltáskor napirenden volt az újabb alkotmányreform szükségessége. Minden kormány kinevezett megbízottakat egy új alkotmánytervezet kidolgozására, ugyanakkor vagy a szükséges kétharmados többség hiányzott az alkotmányozáshoz, vagy – mint az 1994 és 1998 közötti szociálliberális kormány időszakában – a kétharmados többség ellenére magán a kormánykoalíción belül nem sikerült az új alkotmányt illetően konszenzust kialakítani.

A meghallgatott alkotmányjogászok nagy többsége ugyanakkor egyetértett abban, hogy az 1989-90-ben átdolgozott régi Alkotmány bár betöltötte a neki szánt szerepet, mégis csak egy számtalan módosítás által toldozott-foldozott szöveggel bírt, és az új Alaptörvény – legalábbis kezdetben, 2011-es formájában – strukturálisan egységesebb és koherensebb volt. Ugyanakkor az is vitathatatlan, hogy csak egy új alkotmány jelentette szimbolikus határvonással volt lehetséges a kommunista múlt formális lezárása.

Az „ország egyoldalú átalakításának” kritikája tehát egyrészt megállja oly mértékben a helyét, hogy párt-politikai nézőpontból vizsgálva valóban mindössze egy politikai oldal adta hozzájárulását az új Alaptörvényhez.

Másrészt azonban ez a politikai erő rendelkezett a legitimitációt biztosító kétharmados többség felett az Országgyűlésben.

A fentebb idézett sajtócikk állítása, miszerint az új Alaptörvény „Magyarország egyoldalú átalakítására törekszik Orbán Viktor miniszterelnök és támogatói érdekeinek és értékválasztásainak megfelelően”, azt a német sajtóban gyakori kritikát idézi fel, mely szerint Magyarországon „irányított demokrácia” uralkodik. Ezt a kritikát azonban a meghallgatott szakértők – bizonyos fenntartások mellett – de visszautasították. A magyar politikai rendszerben – a német kancellári-típusú demokráciához hasonlóan – a végrehajtó hatalmi ág és különösen a kormányfő a meghatározó elem. A kormányfői pozíció megerősödéséhez vezető hatalomkoncentráció folyamata azonban már a kilencvenes évek közepétől tapasztalható, bár azóta nyilvánvalóan előrehaladottabb állapotba került. A 2011-es Alaptörvénybe foglalt alkotmányos intézményrendszer ugyan újfent a kormányt és különösen a kormányfőt erősíti; szabályozása azonban szakértői vélemények szerint is jogállami keretek között marad. Személyiségének és a jelenlegi magyarországi közállapotoknak köszönhetően Orbán Viktor kormányfő politikailag nyilvánvalóan erősebb, mint azt az Alaptörvény szövege meghatározza. Ez azonban jórészt arra vezethető vissza, hogy nem akad sem saját pártján belül kihívója, sem pedig az ellenzék soraiban reményteli ellenfele. Ehhez hozzájárul még Orbán Viktor különösen öntudatos és hatalmorientált személyisége, mellyel jelenleg egyértelműen dominálni tudja a magyarországi politikai eseményeket.

Az ítéletet, mely szerint az Orbán-kormány aláássa a jogállamiság elvét és árt a demokráciának, mélyebb kritikai vizsgálatnak lenne szükséges alávetni, és egyértelműen el kellene választani a kormány kétharmados parlamenti többségének a tényétől. Még ha bizonyos aktuális törvénymódosítások talán lehetőséget is biztosítanak további alkotmányellenes jogalkotás számára – például mert az Alkotmánybíróság a költségvetési törvényt jelenleg csak az emberi méltóság és néhány más alapjog megsértése tekintetében vizsgálhatja, vagy mert a sarkalatos törvények rendszere korlátozó hatású lehet a jövőben – ez még nem jelenti önmagában a demokrácia aláadását vagy az országnak a miniszterelnök kénye-kedve szerinti átalakítását. Amennyiben azonban valaki továbbra is az állam „egyoldalú átalakításának” álláspontját vallja, akkor ehhez hozzá kell tennünk, hogy mindez egy legitim parlamenti többség felhatalmazása mellett történt. Ez a parlamenti többség ráadásul 2014-ben második alkalommal is megerősítést nyert, továbbá

az európai parlamenti választások során minden más EU tagállammal összehasonlítva is a legerősebb támogatást élvezte. Nem utolsósorban pedig szem előtt kell tartani, hogy az alkotmánymódosítások minőségét végül azok következménye, a jogalkalmazás demokratikus minősége fogja meghatározni.

Ezért lenne különösen tanácsos, hogy a Fidesz úgy éljen az erős parlamenti többségével, hogy közben a fontos döntéshozatali folyamatokban a parlamenti kisebbség is részt tudjon venni. Ennek azonban magától értetődő előfeltétele mindkét politikai oldal erre irányuló toleráns szándéka.

A hatalmi ágak elválasztása

Példa a sajtótudósításokból

„Orbán könyörtelenül kiaknázza a kétharmados többségét, hogy saját pártja hatalmi pozícióit bebetonozza. Ezt nyilván más politikusok is hasonlóképp tennék Kelet-Európa egykori kommunista államaiban, ha Orbán helyében lennének. Most azonban a magyar miniszterelnök még egy lépéssel tovább ment. A hétfőn elfogadott negyedik Alaptörvénymódosítással többek között az Alkotmánybíróság korábbi döntéseire is reagált a Fidesz. Olyan döntésekre, melyek Orbán legnagyobb bosszúságára az Alaptörvény átmeneti rendelkezései közül számosat megsemmisítettek. Most azonban ezek közül jó pár, ha módosított formában is, de az Alaptörvény főszövegébe került, megkerülve ezáltal a tálas testület döntését. Az Alkotmánybíróság ilyen mértékű kiiktatása azonban sérti a jogállamiság elveit és szembe megy a hatalmi ágak elválasztásával. Az Alkotmánybíróság már eddig is megálljt parancsolt a kormány számára egyes jogalkotási kérdésekben, úgy tűnik azonban, hogy Orbán nem képes elfogadni a politikai vereségeket. Legalábbis csak így magyarázható az Alkotmánybíróság hatásköreinek legutóbbi szűkítése, amit ráadásul a kormány képviselői úgy aposztrofálnak, hogy azok bővítik az Alkotmánybíróság mozgásterét. A tálas testület tagjai a jövőben csak a formai feltételek teljesülését vizsgálhatják alkotmányozási kérdésekben, a tartalom azonban kikerül a normakontroll lehetősége alól.”⁵

Kritikai észrevételek

Demokratikus politikai rendszerekben nem szokatlan, hogy egy párt a saját politikai pozíciójának megerősítésére használja fel kétharmados többségét. Az alapvető kérdés természetesen az, hogy ezt milyen mértékben teszi, meddig megy el e tekintetben. Jelen esetben pedig az, hogy hol és miben látja a Fidesz-többség saját hatalmi

terjeszkedésének korlátait és határait? És vajon képes lenne-e még a többi alkotmányos intézmény határokat húzni az Orbán-kormány törekvéseinek?

A sajtóhíradások visszatérő központi kritikai eleme az úgynevezett „alkotmányos trükkök” alkalmazása a kormány részéről. Ennek lényege, hogy az Alkotmánybíróság által alkotmányellenesnek minősített rendelkezést a parlamenti többség az Alaptörvény módosítása révén annak szövegébe emeli, így vonva ki a szabályozást az alkotmányjogi kontroll alól.

Ugyanakkor nemzetközi összehasonlításban is általános gyakorlat, hogy a parlamenti többség olykor korlátozza az alkotmánybíróságok kontrollfunkcióit. Németországban is így módon került sor az adósságfék Alaptörvénybe emelésére, ami ezáltal a Szövetségi Alkotmánybíróságot is köti ítélezési gyakorlatában. Igaz, mindazon további korlátozások nélkül, melyek ma a magyar Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdéséből fakadnak. Az a gyakorlat pedig, hogy az Alkotmánybíróság az alkotmányszöveg és annak módosításai felett csak formai, nem pedig tartalmi kontrollfunkcióval bír, eddig is ebben formában érvényesült Magyarországon, az új Alaptörvény mindössze újra kodifikálta azt. A sajtó azonban – mint az idézett cikk is – mindezt helytelenül egy új hatáskörrelvonásként értékelte. Hasonló jogalkotói gyakorlatra példa, hogy ma Németországban is élénk párbeszéd zajlik a szövetségi belügyminiszter, alkotmányjogi szakértők és a pártok között a német választási rendszerben alkalmazott 5%-os parlamenti küszöb Alaptörvénybe foglalásáról. Ennek hátterét az adja, hogy a Szövetségi Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette bármifajta küszöb alkalmazását az európai parlamenti választások során, ugyanakkor egy analóg döntés lehetőségét a Bundestag tagjainak megválasztásával összefüggésben sokan jó előre ki szeretnék zárni.

Egyébként a magyar Alkotmánybíróságot nem fosztották meg a hatásköreitől, bár egyesek nyilvánvalóan átalakultak. Bizonyos esetekben valóban szűkültek a kompetenciái, másokban azonban szélesebb hatásköröket nyert. Így került sor például az actio popularis utólagos absztrakt normakontroll eljárásának megszüntetésére, és az alkotmányjogi panasz intézményének német mintára történő kiterjesztésére, mely utóbbit a jogtudomány képviselői már 20 éve szorgalmazták, és a Velencei Bizottság¹⁶ is üdvözölte. A korábbi szabályozás alapján absztrakt normakontroll eljárás keretében bármely polgár kezdeményezhette az Alkotmánybíróságnál bármely törvény alkotmányosságának a felülvizsgálatát. Ez a jogintézmény jó szolgálatot tett a rendszerváltás időszakában, mivel lehetővé tette a jogrendszert terhelő nagyszámú

alkotmányellenes törvény minél gyorsabb hatályon kívül helyezését. Napjainkra azonban az actio popularis normakontroll az Alkotmánybíróság túlterheléséhez és hatalmas ügghátralékhoz vezetett. Ezen érvek mentén a magyar jogásztársadalom egy jelentős része támogatja az actio popularis absztrakt normakontroll megszüntetését, mivel jelen körülmények között elégségesnek vélik, ha egy jogszabály alkalmazásának konkrét érintettjei kezdeményezhetnek eljárást alkotmányjogi panasz formájában.

Hogy miként működik a parlamentáris kontroll az új Alaptörvény elfogadása óta, a Fidesz újra megszerzett kétharmados többsége okán ma nehéz megítélni. Az ellenzék ereje ugyanis nem elégséges ahhoz, hogy a parlamenti jog által biztosított kontrollmechanizmusokkal hatékonyan élhessen.

Az azonban, hogy bírósági kontroll ma is létezik, vitathatatlan. Ugyanakkor a hatalmi ágak elválasztásának elve sérülhet azáltal, hogy az Alkotmánybíróság tagjainak megválasztása során a Fidesz – kétharmados többségének birtokában – bár szakmailag nyilvánvalóan megfelelő, ám ugyanakkor egyértelműen kormányközelű alkotmánybírákat választott a taláros testület tagjai közé. Az Országos Bírósági Hivatal élére megválasztott kormányközelű jogász személye megkérdőjelezheti a szükséges függetlenséget. Vagyis elsősorban a kormány által folytatott „személyzeti politika” veszélyezteti a hatalommegosztás elvének az érvényesülését, és e tekintetben szükség is lenne politikai irányvonalának módosítására. A jogállamiság szempontjából ilyen központi jelentőségű pozíciókat ugyanis minden esetben transzparens és a mindenkor ellenzék számára is hozzáférhető módon kellene betölteni.

Az igazságszolgáltatás függetlensége

Példa a sajtótudósításokból

„A magyarországi demokráciáért aggódva az Európai Unió három kötelezettségsegési eljárást kezdeményezett Orbán Viktor kormánya ellen.

...

Az első eljárás egy olyan törvény ellen irányul, mely a bírák nyugdíjazási korhatárát 70 évről 62 évre csökkentti. A formai kritika az Budapesttel szemben, hogy a jogszabály sérti az életkor alapú diszkrimináció tilalmát, ugyanis az általános nyugdíjkorhatár is magasabb 62 évnél Magyarországon. Ténylegesen azonban azzal gyanúsítja a Bizottság Orbánt, hogy e törvénnyel a számára kellemetlen bírák eltávolítására, és a bírói kar politikailag megbízható, Fideszhez közel álló személyekkel való feltöltésére törekszik.

Csak ebben az évben 274 bírát érintene az önkényes korai nyugdíjazás.

...

E három kötelezettségszegési eljárás elindításán túlmenően a Bizottság további hivatalos írásbeli tájékoztatást kért az Orbán-kormánytól az igazságügyi reform részleteiről. A Bizottságban ugyanis felütötte a fejét az aggodalom, hogy az igazságszolgáltatás függetlensége összességében nem felel meg az európai követelményeknek.¹⁷

Kritikai észrevételek

A vitatott törvényi szabályozás célja az volt, hogy a bírák nyugdíjazási korhatárát (70 év) az akkoriban Magyarországon érvényes általános nyugdíjkorhatár szintjére (62 év) csökkentse. Ugyanakkor már a törvény elfogadásának idején is eldöntött tény volt az általános nyugdíjkorhatár 65 évre emelése. Így keletkezett az úgynevezett „bíró-törvény”, mely a 62 év feletti bírák elbocsátásán és nyugdíjigényeik arányos csökkentésén túl az államügyészeket és a jegyzőket is hasonlóképpen érintette. Az összességében sok száz hátrányosan érintett személy esetében mindez az időskori nyugdíj igen jelentős csökkenésével járt együtt az érvényes nyugdíjszámítási rendszer alapján.

Mindezek miatt az Európai Bizottság kötelezettségszegési eljárás kezdeményezésével fenyegetett. Brüsszel ezt azzal indokolta, hogy az érintett törvény megvalósítja az életkor alapú diszkrimináció tényállását. A jogszabály ezt követő visszavonása után az 1945 után születettek esetében a nyugdíjazási korhatárt fokozatosan csökkentette a kormány 70-ről 65 évre, és ennek megfelelően módosították esetükben a nyugdíjszámítás rendszerét is. Összehasonlító európai nézőpontból szemlélve a kérdést, a német Alaptörvény 97. cikk (2) bekezdése is megengedi a bírák korai nyugdíjazását, melynek lehetőségét a bírák jogállásáról szóló törvény is tartalmazza. Olaszország esetében Matteo Renzi miniszterelnök nemrégiben 75-ről 70 évre csökkentette a bírák nyugdíjkorhatárát, míg a további tervek a 66 éves határ elérését tűzik ki 2016-ig. Renzi lépését az EU azonban mint a nyugdíjrendszer reformját és a fiatal bírák elhelyezkedését segítő munkahely-teremtési intézkedést üdvözölte. Nem véletlen, hogy egyes magyar újságírók szerint az Európai Unió Olaszország és Magyarország esetében kettős mércét alkalmaz.¹⁸

Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a bírák nyugdíjkorhatárának az eredeti 70-ről 62 évre történő törvény általi csökkentése egy pártpolitikailag motivált lépés volt a Fidesz-kormány részéről; azzal a fő céllal, hogy az elitváltást a bírói karon belül is lehetővé tegye. A kormány minden valószínűség szerint bizalmatlan az idősebb jogászgenerációkkal szemben, jórészt arra visszavezethető okból,

hogy még a mai napig is vannak olyan bírák hivatalban, akik már 1989 előtt is ilyen pozícióban tevékenykedtek. A magyar Alkotmánybíróság soraiban is akadtak bírák, akik szintén már a rendszerváltás előtt is bíróként dolgoztak, 2012-re azonban közülük már senki sem töltött be alkotmánybírói hivatalát.

Összehasonlításképpen, Németországban már csak igen kevés, az egykori NDK-ban is aktív bíró van hivatalban,¹⁹ a Szövetségi Alkotmánybíróságban pedig sosem voltak képviselve. Természetesen azonban tekintettel kell lenni arra is, hogy a régi kelet-német elitet viszonylag egyszerű volt az egykori Német Szövetségi Köztársaság területéről „hozott” új elittel helyettesíteni. A többi poszt-szocialista országban ez a lehetőség természetesen nem volt adott, ami többek között az Orbán-kormány által is sérelmezett problémához vezetett. Ugyanakkor a magyar kormány fentebbi lépése kétség kívül a bírói függetlenség megsértését eredményezte.

Hasonlóan a bírák korai nyugdíjazását szabályozó törvényhez, az igazságszolgáltatási eljárások egyik bíróságról egy másikra való áthelyezését lehetővé tevő jogszabályt is sok kritika érte a jogállami elvek megsértése miatt. A törvényt az EU nyomására végül visszavonta az Országgyűlés, habár a Fidesz-kormány kezdetben az alkotmányjogi és igazságszolgáltatási reform minden elemét EU-konformnak minősítette, és ennek megfelelően vonakodott is a jogszabályt hatályon kívül helyezni. A hivatalos indoklás szerint az igazságszolgáltatási eljárások áthelyezését lehetővé tevő törvényre az ügyterhek bíróságok közötti arányosabb elosztása miatt volt szükség, mivel különösen a budapesti bíróságok évek óta hatalmas ügyhátralékkal küzdöttek.²⁰ A bíróságok túlterheltségének tényét egyébként minden megkérdozett szakértő kivétel nélkül meg is erősítette. Ez a helyzet ráadásul 2010 előtt gyakran vezetett oly módon a jogállamiság erőzójához, hogy számos bírósági eset egyszerűen elévült, mielőtt tárgyalásra kerülhetett volna. Előfordult, hogy nyilvánvalóan bűnös vádlottakat nem sikerült elítélni, és az Európai Unió is visszatérően kritizálta Magyarországot a bírósági eljárások túlzott hossza miatt. Mindezek következtében már az Orbán-kormány intézkedései előtt sem volt a legpozitívabb az igazságszolgáltatási rendszer társadalmi megítélése.

Ugyanakkor nem tagadható, hogy az igazságszolgáltatási reformmal szemben megfogalmazott európai uniós kritika megalapozott volt: amennyiben egy eljárás áthelyezhető egy bíróságról egy másikra, könnyen fennáll annak a lehetősége, hogy bizonyos ügyek egy a kormányzati hatalomhoz közelebb álló bíróságra kerüljenek. A kritikusok továbbá azt is kiemelték, hogy az ügyek más

városba való áthelyezése komoly terhet jelenthet az eljárásban résztvevő felek számára, ami sértheti a pártatlan és független eljáráshoz való jogukat.

Összességében nem tűnik tarthatónak az az Orbán-kormánnyal szemben megfogalmazott vád, hogy ma Magyarországon alapjaiban fenyegetné veszély a jogállamiságot. Ezt a szakértők közül sem állította senki. Helytálló ugyanakkor az a vád, hogy a kormány bizonyos lépései, melyekkel saját állítása szerint a posztkommunista struktúrák és személyi körök felszámolására törekedett, problémákat vetettek fel a jogállamiság szempontjából; e lépések egyes részleteit jogosan érte kritika, ezek egyértelműen korrekcióra szorultak. Az a végkövetkeztetés azonban, hogy a fentiekből egy a demokratikus berendezkedést és a hatalmi ágak elválasztását alapjaiban veszélyeztető politikai tendencia lenne levezethető, a téma alapos körbejárását követően ebben a formában nem tartható fenn.

Választójog

Példa a sajtótudósításokból

„Az, hogy Orbán egyes közvélemény-kutatások szerint ismét alkotmányozó kétharmados többséggel számolhat, jórészt arra vezethető vissza, hogy alapjaiban megváltoztatta a választási rendszert, ami több kritikus szerint is számos ponton előnyhöz juttatja a saját pártját.

...

Elsősorban az önkényes és egyoldalúan a Fidesznek kedvező egyéni választókerületi felosztás áll a kritikák kereszttüzében, mivel számos tradicionálisan baloldali választókerületet vagy feldaraboltak és konzervatív kerületekhez csatoltak, vagy pedig méretüket és lakosságszámukat tekintve számottevően megnöveltek. Ez az úgynevezett gerrymandering a kormányzó pártok között ugyan széles körben elterjedt gyakorlat, a mértéke jelen esetben azonban igen kirívónak tűnik. Amint azt a kormánnyal szemben kritikus magyarországi think tank, a Political Capital Institute számításai mutatják, a baloldali ellenzéki szövetségnek körülbelül háromszázezerrel több szavazatra lenne szüksége a parlamenti többség eléréséhez, mint a Fidesznek. Ez az eltérés pedig a választásra jogosult polgárok majd négy százalékának feleltethető meg. Ugyancsak problémásnak tekinthető, hogy a választási rendszer átalakítása sarkalatos törvény formájában került elfogadásra, és így a jövőben is csak kétharmados többség birtokában módosítható – bár tagadhatatlan, hogy ez a régi választási törvény esetében is igaz volt.²¹

Kritikai észrevételek

Az idézett sajtócikkben szereplő kritika, mely szerint a Fidesz saját igényeinek megfelelően alakította át a választási rendszert, azokban a választási elemzésekben is gyakran felbukkan, amelyek a 2014-es magyarországi parlamenti választásokat „szabad, de nem igazságos” választásnak minősítik. Erre a megállapításra jutott egyébként az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) is: az új választási rendszer alapján megtartott magyarországi választások ugyan „szabadnak” minősíthetők, mivel minden párt számára azonos szabályok érvényesültek, ugyanakkor e szabályok olyan elemeket is tartalmaznak, amik a jelenlegi kormányzó erőknak kedveznek. Ezért a választás nem tekinthető „igazságosnak”.

A részletekbe merülve, egyrészt az egyéni választókerületek felosztása, másrészt a kampányszabályozás, harmadrészt pedig az úgynevezett „győzteskompenzáció” tekinthető a választási rendszer problémás elemeinek.

Az új egyéni választókerületi rendszer – „Gerrymandering”

Egy új választási rendszer bevezetése mellett számos különböző érv is szólt. Egyrészt ilyennek tekinthető a parlamenti mandátumok számának 386-ról 199-re történő csökkentése, melyet minden politikai tömörülés mint racionális döntést üdvözölt.²² Másrészt fontos megemlíteni, hogy a korábbi egyéni választókerületi rendszer alkotmányellenes volt, és nem felelt meg a Velencei Bizottság ajánlásainak sem, mivel túl nagy, olykor háromszoros különbség adódott az egyes egyéni választókerületek lakosságszáma között. A fenti tények alapján az Alkotmánybíróság már egy 2005-ös határozatában megállapította az alkotmány sértést, és felszólította a törvényhozást, hogy orvosolja az egyéni választókerületek közti aránytalanságot, ami azonban egyértelműen kétharmados többséget igényelt volna. Erre azonban nem került sor. Egyes szakértők szerint azért nem, mert az akkori szociálliberális kormányerőknek a 2006-os parlamenti választások hajrájában nem állt érdekében az egyéni választókerületi rendszer módosítása, ráadásul a második kormányzati periódusuk alatt az Alkotmánybíróság ismételt, 2007-es felszólítását követően sem tettek eleget az abban foglaltaknak. Ugyanakkor az is kérdéses, hogy az akkori ellenzék, vagyis a Fidesz, melynek szavazatai elengedhetetlenek lettek volna a kétharmados többség biztosításához, e törvénymódosítást – akár 2005, akár 2007 folyamán – konstruktív módon támogatta volna-e.

Mindez azonban nem változtat a tényen, hogy az egyéni választókerületek újrarendezése 2005 óta szükségsszerű lett volna. A Fidesz-kormány általi módosítással

kapcsolatban pedig viszonylag széles körben elfogadott az az álláspont, hogy az új egyéni választókerületek lakosság száma kiegyensúlyozottabb, azok között kisebb aránytalanság tapasztalható, mint a régi rendszerben, még akkor is, ha a „gerrymandering” bizonyos jegyei – vagyis az egyéni választókerületek határainak a kormányzó erők érdekeinek megfelelő meghatározása – egyértelműen felismerhetők.

Gerrymanderingre egyébként számos demokráciában akad példa. Az Amerikai Egyesült Államok, de egyes európai országok is, modellértékűek e tekintetben. Ebből azonban az is következik, hogy e gyakorlat önmagában nem tekinthető demokratikus deficitnek. Az azonban nyilvánvalóan problematikus, hogy a Fidesz-KDNP kormány nem biztosított részvételi lehetőséget az ellenzék számára az egyéni választókerületi határok meghatározásában, illetve annak befolyásolására. És e tekintetben az sem fogadható el mentséggént, hogy a korábban érvényes választókerületi beosztást is mindennemű konszenzus hiányában alakította ki az utolsó kommunista kormány, ami akkoriban szintén egyoldalúan a baloldalnak kedvezett.

Még ha – más demokratikus államokhoz hasonlóan – voltak is bizonyos tendenciák a választókerületi határoknak a kormányzó többség érdekeinek megfelelő kialakítására, azt az új felosztás kritikusai is elismerik, hogy nem az új egyéni választókerületi rendszer volt az oka a Fidesz 2014-es választási győzelmének. Orbán a régi választókerületi rendszerben is egyértelmű győzelmet aratott volna a 2014-es választások során, bár természetesen nem érte volna el a mandátumok kétharmadát, és így már akkor elvesztette volna az alkotmányozó többséget.

Végül pedig arról sem szabad megfeledkezni, hogy nincs demokrácia, melyben a választási szabályok tökéletesen igazságosak lennének; elég csak a többségi elvű brit választási rendszerre gondolni, vagy az elektorok szerepére az Egyesült Államokban. Ez utóbbi tette egyáltalán lehetővé George W. Bush számára a győzelmet a 2000. évi elnökválasztás során, miközben a közvetlen választói szavazatok tekintetében nyilvánvalóan kisebbségben maradt. Mindezekre tekintettel azonban nemzetközi összehasonlításban aránytalan a magyar választási rendszer „nem demokratikus” jelzővel történő megbélyegzése.

Választási kampány – a televízióban és plakátfelületeken

A közszolgálati médiában a pártok számára rendelkezésre álló kampánycélú műsoridő elosztása igazságosnak tekinthető. Ezzel szemben lényegesen kevésbé az, hogy míg a pártok számára csak egy korlátozott időkeret áll

rendelkezésre politikai reklám céljából a közszolgálati műsorszórókban, addig a kormány információs kampányai számára semmifajta korlátozás nem érvényesül. A kereskedelmi műsorszóróknak pedig – amennyiben úgy döntenek, hogy választási reklámokat műsorukra vesznek – azonos időkeretet kell biztosítaniuk minden párt számára, méghozzá ingyen. E szabályozás miatt a kereskedelmi műsorszórók azonban nem érdekeltek gazdaságilag a kampányban, habár a legtöbb választót pont rajtuk keresztül lehetne megszólítani. Ennek következtében a kampány súlypontja az utcai hirdetések piacára és az újságok hasábjaira helyeződött át, két olyan területre, melyeken a Fidesz piaci előnyökkel bírt. Elég csak arra utalást tenni, hogy a legtöbb óriásplakát hirdetési felület a 2015 februárjáig egyértelműen Orbán-közi Simicska Lajos érdekeltségébe tartozott.

A plakátfelületek választási kampány céljára történő felhasználásának szabályozása ismét csak kizárólag a pártokra vonatkozik, nem érvényesül azonban a kormány és a civil szervezetek esetében. Ennek következtében olyan plakátfelületeken, melyeket a pártok nem vehetnek igénybe választási kampány céljából, kormányzati hirdetések megjelenhetnek, még akkor is, ha azok olykor szó szerint megegyeznek a kormánypárt választási hirdetésével. Másrészt a fenti szabályozás nagy előnyt biztosít a pénzügyileg tehetősebb pártok számára is, mivel így ezek kampányuk egy részét kiszervezhetik a magukhoz közel álló civil szervezetek égisze alá. Ezáltal pedig közvetve több forrást fordíthatnak kampánycélokra, mint a pártok számára eredetileg engedélyezett 995 millió forintos összeghatár. Ráadásul hasonló összegszerű korlátozás a civil szervezetek számára nem is létezik. Ilyen típusú együttműködésre a Civil Összefogás Fóruma (CÖF) esetében került sor, ami a 2014-es választási küzdelemben több nagygyűléssel és plakát-akcióval is mozgósított a Fidesz támogatására. A Fidesz-kormány ezzel szemben pont az általa ellenzékinek minősített civil szervezeteknek rója fel, hogy pártpolitikailag motivált kampányt folytatnak a kormány ellen, méghozzá a Norvég Alap pénzügyi támogatásával.²³ Ebben az összefüggésben fogalmazta meg Orbán Viktor is a nagy port kavart tusnádfürdői beszédében azt a vádat, hogy „külföldi érdekkörök” pénzügyi támogatásai, mint a Norvég Alap esetében is, a társadalmi jólét előmozdítása helyett a politikai befolyásszerzés célját szolgálják, és ezért állami kontrollt igényelnek. Ugyanakkor, még ha a független ellenőrök, mint pl. az Ernst & Young tanácsadó cég által végzett könyvvizsgálat meg is állapított bizonyos szabálytalanságokat a Norvég Alap juttatásait kezelő Ökotárs és Demnet alapítványoknál – például hogy a pályázatokról nem független,

hanem gyakran az Ökotárs körüli bírálók döntöttek, vagy bizonyos csoportok feltűnően gyakran, míg mások szinte sosem kaptak támogatást – az állami ellenőrzés módja akkor sem léphet túl azon, mint amit a tényállás indokol. Ugyanakkor a Norvég Alap pályázatait Magyarországon kezelő Ökotárs és Demnet alapítványokkal szembeni – rendőri erők tömeges bevetésével megvalósított házkutatás és dokumentumaik lefoglalása formájában megvalósuló – kormányzati fellépés teljesen aránytalannak minősül, és joggal illelhető az erődemonstráció és megfélemlítési kísérlet vádjával. Különösen annak fényében, hogy az alapítványok a korábbi vizsgálatok folyamán messzemenően együttműködtek a hatóságokkal. A DGAP munkacsoportja osztja a magyar ellenzék és nemzetközi megfigyelők azon komoly aggodalmát, mely az Ökotárs és a Demnet alapítványokkal szembeni kormányzati fellépést illeti.

Győzteskompenzáció

Nem megkerülhető kérdés, hogy vajon szükségszerűen kritikával illetendő-e az új magyar választási rendszer által bevezetett győzteskompenzáció. Nemzetközi összehasonlításban a vegyes választási rendszerek esetében általában a „vesztések”, vagyis a mandátumot nem szerzett jelölő szervezetek kompenzációja ismert. Ez legtöbbször azt jelenti, hogy egy egyéni választókerületben a második vagy harmadik helyezett jelöltre leadott és így mandátumot nem eredményezett szavazatok egy kompenzációs listára kerülnek, és itt esetleg kompenzációs mandátumot eredményezhetnek. Ugyanakkor az új magyar választási rendszer szerint a győztes jelöltre leadott azon szavazatok is kompenzációs listára kerülhetnek és mandátumot eredményezhetnek, melyek nem voltak már szükségesek a győzelemhez, mint az első és a második helyezett jelölt szavazatszama közti különbség esetében. Ez a szabályozás azonban aránytalan mértékben kedvez a legnagyobb politikai erőnek. Természetesen nem tagadható, hogy egy ilyen jogintézmény mellett is szólhatnak érvek, amennyiben az egy kormányképes többség kialakítását szolgálja. Olaszország esetében például azon pártszövetség mandátumainak számát, mely a relatíve legtöbb szavazatot kapta, ám a mandátumok abszolút többségét nem volt képes megszerezni, az összes parlamenti hely 55%-ra (vagyis kvázi a mandátumok abszolút többségére) egészítik ki. Azonban az Olaszországban alkalmazott bónusz-rendszer következményei a magyarral összehasonlítva sokkal kevésbé drasztikusak.

Az új magyar választási rendszer kialakítása során a jogalkotó célja a „győzteskompenzáció” bevezetésével vélhetően ugyanaz volt, mint az olasz szabályozás esetében:

a stabil kormányzóképeség biztosítása egy parlamentáris rendszerben. Az azonban, hogy a Fidesz 2014-es támogatottságának köszönhetően ez a szabályozás egy (még ha csak éppen hogy egy mandátumnyi, de) kétharmados és ezáltal alkotmányozó többséghez vezetett a választások során, nem volt feltétlenül előre látható. Ebből a nézőpontból a győzteskompenzáció is egy lehetséges, ugyanakkor nyilvánvalóan erősen eltúlzott stabilizáló elem a magyar választási rendszerben, mely azonban a demokratikus alapelvek mentén nem feltétlenül kritizálható.

A meghívott szakértők egyetértettek abban, hogy bár az új egyéni választókerületi beosztás és a választási kampány szabályozása is számos olyan elemet is tartalmaz, melyek egyértelműen a jelenleg kormányzó politikai erőnek kedveztek, ezek az egyértelmű politikai többségi viszonyok miatt ugyanakkor nem gyakoroltak döntő hatást a 2014-es választások kimenetelére. Az az állítás, hogy Orbán sikere az új választási rendszernek köszönhető, annyiban állja meg a helyét, hogy ha nem is a kormányzó többség, de a kétharmados alkotmányozó többség újbóli elnyerése valóban ennek a következménye lehetett.

Egyes szakértők szerint egy hiteles és erős ellenzék még a fent leírt kampányszabályozás mellett is megnyerhette volna a 2014-es választásokat, ahogy a Fidesz is képes volt a baloldali médiafölény ellenére győzelmet aratni 1998-ban. Ezt a tézist a 2015. februári vesztprémi előrehozott választás eredménye is megerősíti, ami a független jelölt győzelmét eredményezte. Ez az álláspont azonban nem gyengítheti azt a kritikát, amely jogosan éri a kormányoldalt a választási kampány szabályozásában a maga javára alakított és használt személyzeti és szerkezeti előnyök miatt.

Média

Példa a sajtótudósításokból

„Rosszul kezdődik az év Európa számára. Nem csak az euró, de az alapvető szabadságjogok tekintetében is. Egy olyan ember került az EU Tanács soros elnöksége élére, aki arra törekszik a vezetése alatt álló országban, hogy a sajtót saját ellenőrzése alá rendelje. Az újév kezdete óta ugyanis a sajtószabadságnak és a médiapluralizmusnak semmiféle alapja sincs Magyarországon. Ez pedig nem pusztán tízmillió magyar belügye, hanem egész Európát érinti. És nem mellelleg szégyenbe hozza a többi 26 állam- és kormányfőt is. Éppen elég baj már az is, hogy Berlusconi és Sarkozy magától értetődőnek tekintik a kegyenceik által vezetett média lojalitását. Az azonban, hogy a tanács új soros

*elnöke az egyik legfontosabb európai vívmányt rövid úton felszámolja, más minőséget képvisel. Ha esetleg a német kancellár a jövőben Pekingben vagy Moszkvában illetné kritikával a hatalom birtokosait, mert országokban üldözik az újságírókat vagy korlátozzák a szabad internethozzáférést, akkor ezek nyugodtan mutogathatnak majd Budapest irányába. Így veszíti el Európa, így veszítjük el mi magunk a hitelességünket. Természetesen a jövőben is szóvá kell tennünk Lukashenko és Fehéroroszország visszasságait, és kérdőre kell vonnunk a német újságírókat fogságba vető teheráni mullahokat. De a legkomolyabb kihívást Magyarország jelenti számunkra. Jelenleg Európa közepén éri komoly támadás az alapjogokat. Az orbáni médiatörvény nem egy egyszerű kis kihágás. A demokrácia és a piacgazdaság már rég nem elválaszthatatlan ikertestvérek, akik kéz a kézben járnak. A szabadság csak a piac számára érvényes, de nem a kényelmetlen gondolatok számára. A kapitalista gazdasági növekedés és fogyasztás ugyan kívánatos, de kritika nélkül. Ez egy felettébb veszélyes bacilus, ami épp hódító úton van a világban. Ha Európa nem képes ellenállni ennek a fertőzésnek, akkor önmagát és legfontosabb értékeit fogja elveszíteni. Ameddig Orbán médiatörvénye hatályban van, nem engedhető meg, hogy Budapest a soros tanácsi elnökség által biztosított európai vezető szerepének fényében tündököljön. A barátságos diplomáciai gesztusok, mint az EU-intézmények vezetőinek szokásos látogatása az elnökség átvételekor, most egyszerűen gyáva és megalkuvó lépések lennének. Egy cenzor oldalán mosolyogni, vele együtt mutatkozni az EU-csúcs szokásos családi fotóján valóságos szégyen lenne Angela Merkel és európai kollégái számára. Nem csak az euró, de a szabadság is mentőcsomagra szorul ma Európában.*⁴²⁴

Kritikai észrevételek

Sajtószabadság és médiapluralizmus

Az idézett televíziós kommentár alapjául az új magyar médiatörvény elfogadása szolgált. De valóban lehet a média kormányzat általi ellenőrzéséről, hovatovább cenzúráról beszélni Magyarországon?

A szakértők szinte egyhangúan megerősítették, hogy Magyarországon továbbra is sajtószabadság és médiapluralizmus uralkodik, sem a média egészének kormány általi ellenőrzéséről, sem pedig cenzúráról nem lehet beszélni. A szakértők ugyancsak kiemelték, hogy Magyarország egy plurális, bár meglehetősen polarizált médiapiaccal rendelkezik. A sajtóorgánumok meghatározó része politikailag beágyazott, ugyanakkor kétség kívül léteznek független médiumok is. Emellett a megkérdőjelezett szakértők azt is visszatérően hangsúlyozták, hogy a tulajdonosok

politikai preferenciái nem feltétlenül hatnak ki mindig és minden esetben a médiatartalomra. Végezetül fontos megemlíteni azt is, hogy a magyar médiapiacra minden nagyobb német nyelvű kiadó és médiavállalkozás jelen van, így többek között a Funke-csoport, az Axel Springer, a Ringier és a Bertelsmann is.

A médiapiac rövid áttekintése

A politikai napilapok tekintetében a piac arányosan oszlik meg. Két nagy napilap, az országosan legnagyobb példányszámban megjelenő, MSZP közeli Népszabadság, illetve a Népszava baloldali elkötelezettségű, míg kettő, a Magyar Nemzet és a Magyar Hírlap, jobboldalinak tekinthető. A kereskedelmi tévécsatornák közül kettő jobboldali irányultságú (a HírTV és az EchoTV), míg egy, az ATV, baloldali. A politikailag független médiumok közé a nagy kereskedelmi televíziók és internetportálok tartoznak, melyek többsége kormánykritikus beállítottságú.

A médiatörvény és a Médiatanács

Magyarország hasonló problémákkal küzd, mint a többi volt szocialista ország, nevezetesen azzal, hogyan lehet a kommunizmust jellemző egykori sajtó- és médiamonomóliumból egy plurális médiapiacot kialakítani. Mint az egyik meghallgatott szakértő fogalmazott, a rendszerváltás után elfogadott médiatörvény egy konszenzualitást sugalló álarccal rendelkezett, a pártok képviselői mellett ugyanis látszólag független civil szervezetek delegáltjai is az Országos Rádió és Televízió Testület (ORTT) tagjai közé lehetett választani. Ám e civil szervezetek mögött is elsősorban a szocialisták és a baloldali-liberális erők álltak, állítja ugyanez a szakértő. Ráadásul a tapasztalt médiaszereplők, akik az elektronikus műsorszórók arcukat is meghatározták, magától értetődő módon még a régi rendszer emberei voltak.

A Fidesz-kormány e területen is arra törekedett, hogy 2010-es választási sikerét kihasználva szakítson a múlttal és új, kiegyensúlyozottabb viszonyokat teremtsen. A Parlament az új médiatörvénnyel létrehozta a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóságot (NMHH), mely hatásköréit tekintve elsősorban a médiaszolgáltatók regisztrációját, továbbá a frekvencia- és hírközlési azonosítógazdálkodással kapcsolatos licencek kiadását végzi. Legfontosabb önálló hatáskörű szerve a Médiatanács, mely a médiatörvény normatív előírásainak betartása felett őrködik, és azok megsértése esetében szankciók alkalmazására jogosult. A jogszabályi előírásoknak megfelelően a Médiatanács politikailag független öt tagját az Országgyűlés választja meg. Ugyanakkor 2011 során a kétharmados Fidesz-KDNP többség a jogszabályi előírásokkal szemben

kizárólag Fidesz-közi személyeket választott a Médiatanács soraiba, akiknek a függetlenségéről még meg kellene bizonyosodni. Mandátumuk ráadásul európai összehasonlításban páratlanul hosszú ideig, kilenc évig tart. Mindezek alapján megfogalmazható az a kritika a Fidesz-kormányzattal szemben, miszerint elsősorban arra törekedtek, hogy e pozíciókat a későbbi parlamenti ciklusokra is bebiztosítsák a saját embereikkel.

Vagyis úgy tűnik, a média esetében is inkább a pártpolitikai logika mentén működő – és kétharmados többségre támaszkodó – személyzeti politika a problémák fő forrása, nem feltétlenül az intézményi struktúra. Nyilvánvalóan bölcsőbb és politikailag igazságosabb döntés lett volna, ha a Médiatanácsban egy vagy két helyet ellenzéki jelöltek számára tartottak volna fenn, ami így ráadásul a parlamenti többségi viszonyokat is arányosabban tükrözte volna.²⁵ A médiainstítványok pártpolitikai kisajátítása ugyanakkor korábban sem volt ismeretlen jelenség Magyarországon, bár a szociálliberális kormányok tényszerűen nagyobb gondot fordítottak a civilkontroll látszatának a fenntartására az ORTT esetében. Ugyanakkor 2011 óta sem lehetett az ellenzéki műsorszórók szisztematikus zaklatását tapasztalni a Médiatanács részéről, másrésztől azonban kormányközeli médiaszereplőket már több alkalommal is elmarasztalt a testület. (Ehelyütt elég pl. a jobboldali-konzervatív és Fidesz-alapító Bayer Zsoltra kiszabott pénzbüntetésre utalni.) A Jobbikhoz közel álló médiaszereplőket ugyancsak számos alkalommal büntettek rasszista megnyilvánulásaik miatt. Nyilvánvalóan sokkal kritikusabb megvilágításba helyezi a kérdést ugyanakkor a Klubrádió ügye, és hogy valóban célszerű és méltányos lépés volt-e formai okokra való hivatkozással megtagadni a pályázat keretében a frekvenciahasználati jog meghosszabbítását. Ugyanakkor az sem tagadható, hogy a Klubrádió a bírósági jogorvoslati eljárás során érdekeit érvényesíteni tudta.

A hírszerkesztés központosítása az MTI által

A médiairányítás új magyar rendszerével szemben gyakran megfogalmazódik a hírszerkesztés és hírszolgáltatás központosításának a vádja is, elsősorban azzal összefüggésben, hogy a Magyar Távirati Iroda (MTI) ingyen bocsátja hírszolgáltatásait a különböző műsorszórók és egyéb médiumok szerkesztőségeinek a rendelkezésére. Ez a – hivatalosan a hírszolgáltatási tevékenység pénzügyi tehermentesítését célzó – lehetőség azonban oda vezet, hogy a legtöbb szerkesztőség – különösen a helyi vidéki sajtóorgánumok esetében – pénzügyi okokból nem folytat önálló hírszerkesztési tevékenységet többé, hanem egyszerűen csak átveszi az ingyenes MTI híreket. Az így

előálló hírhomogenitás azonban veszélyeket hordoz magában a kiegyensúlyozott hírszolgáltatásra nézve. Habár a szerkesztőségek természetesen szabadon hozzáférhetnek más hírforrásokhoz és kapcsolatba léphetnek más hírügynökségekkel is, a gazdasági megfontolások miatt mégis nagyon gyakran az ingyenes MTI hírszolgáltatás mellett döntenek.

Az MTI-vel összefüggésben ráadásul két pregnáns eset is napvilágra került, melyek során a hírügynökség a kormány számára kellemetlen eseményekről egyáltalán nem tudósított: ilyen volt a korábbi köztársasági elnök, Sólyom László kormánykritikus könyvbemutatója, továbbá a Fidesz-frakcióvezető Rogán Antal azon sajtótájékoztatója is, melyet a vagyonynyilatkozata körül kialakult helyzet tisztázására hívott össze, és amelyen rendkívül kritikus kérdésekre számíthatott. Ugyancsak ismert egy eset, melyben a közszolgálati televízió egyik munkatársa egy kormánykritikus tüntetés felvételeit manipulálta; bár a történetek nyilvánosságra kerülése után őt el is bocsátották.

Ezzel párhuzamosan ugyanakkor számtalan példáját lehet látni rendkívül felkészült, motivált, kormánykritikus újságírásnak, különösen a független internetportálok esetében. Egy kiemelkedő példája volt ennek az Origo – az egyik legnagyobb magyarországi hírportál – esete, melynek során a portál egyik újságírója Lázár János Miniszterelnökséget vezető miniszter meglepően magas hotelszámláiról tudósított. Az ugyanakkor már egy másik kérdés, hogy milyen összefüggés állt fenn ezen ügy és az Origo főszerkesztőjének későbbi menesztése között. Lázárral szemben az a vád fogalmazódik meg visszatérően, hogy politikai nyomást gyakorolt Sáling Gergő főszerkesztő menesztése érdekében, akinek a távozását követően tiltakozásul a szerkesztőség egy jelentős része is felmondott. Ugyanakkor az Origo, illetve a céget tulajdonló Magyar Telekom (a Német Telekom egy leányvállalata) is úgy nyilatkozott, hogy nem politikai nyomásgyakorlás, hanem az Origót érintő átszervezési tervek álltak de facto az elbocsátás hátterében. Ezt a portál struktúrájában és tartalomszolgáltatásában azóta bekövetkezett változások akár alá is támaszthatják, ahogy az a tény is, hogy az elmúlt három évben négy főszerkesztő váltotta egymást az Origo élén. Ugyancsak napvilágot láttak információk, melyek a weboldal felvásárlásának lehetőségét szellőztették meg a Sanoma médiakonzern részéről. A Lázár-ügyet a mai napig nem sikerült maradéktalanul tisztázni, feltűnő azonban, ahogy a magyar és a nemzetközi sajtó is azonnal a sajtószabadságot fenyegető veszélyt kiáltott, a részletek ismeretének hiányában is. A sajtó részéről is helyesebb volna az ügy tisztázása érdekében erőfeszítéseket

tenni, vagy legalább a vizsgálat eredményét kívánni, ahelyett, hogy az Origo tulajdonosainak indoklását a kormány kárára azonnal megkérdőjelezzék és visszautasítsák.

Egy konzervatív médiabirodalom kiépítése

Az elmúlt tíz év során egyértelmű jeleit lehetett tapasztalni egy konzervatív médiabirodalom fokozatos kiépítésének. A szándék mögött nyilvánvalóan a Fidesz 1998 és 2002 közötti kormányzati időszaka előtt és alatt szerzett tapasztalatai húzódnak meg. Összehasonlítva a szociálliberális erőterrel, mely jórészt az államszocialista időszakból átörökölt, erős pozíciókkal rendelkezett a médiában, a konzervatív tábor objektíven szemlélve is tetemes hátrányban volt. A Fidesz ezért az elmúlt évtized során – vagyis messze az első kormányzati ciklusán túlnyúló módon – a párthoz közel álló médiapiaci szereplők létrehozására törekedett, amit 2010-et követően, részben ugyancsak a korábbi szociálliberális gyakorlatra válaszul, a közszolgálati műsorszórók esetében a kormányhoz közel álló személyek pozícióba juttatását célzó humánpolitika egészített ki. Ez utóbbi lehetőségét pedig nagyarányú elbocsátásokkal teremttették meg. Bár számos szakértői vélemény szerint is szükség volt a közszolgálati média humánpolitikai racionalizálására, az, hogy a konkrét személycserék tekintetében elsősorban a politikai hűség volt a meghatározó tényező, és azok a párt befolyásának egyértelmű kiterjesztését szolgálták, egyértelműen kritikával illetendő.

Összefoglalásképpen az állapítható meg, hogy nincsenek közvetlen bizonyítékok, melyek akár cenzúra működését, akár pedig a médiatartalmak közvetlen kormányzati befolyásolásának tényét egyértelműen alátámasztanák Magyarországon. Az új médiatörvény sem helyezte teljesen új alapokra az 1995-ös régi médiatörvény által életre hívott, már két évtizede működő struktúrákat. Hasonlóan más államokhoz, a magyar médiapiac legfőbb problémái is elsősorban a komplex tulajdonosi szerkezetre, a médiamunkások bizonytalan foglalkoztatási helyzetére, a forráshiányra és a sokszor hiányos szakmai felkészültségre vezethetők vissza. Így alakulnak ki Magyarországon is olyan öncenzúrának tekinthető, a sajtószabadságot valóban veszélyeztető magatartásformák, amikor médiamunkások maguktól igyekeznek a híreket a munkahely vélt vagy valós elvárásainak megfelelően alakítani és tálni. Ezek az alkalmazkodási folyamatok természetesen különösen nagy előnyhöz juttathatnak egy olyan erős kormányt, mint a jelenlegi Orbán Viktor által vezetett kabinet.

Mindemellett a kormány személyzeti politikájával is arra törekszik, hogy a közszolgálati műsorszórókat, illet-

ve a szabályozó és ellenőrző funkciót betöltő médiahatóságokat minél inkább a kormányzati érdekek szolgálatába állítsa. E törekvések ugyan a jogszabályi kereteken belül maradnak, nem utolsósorban a kormány kétharmados többsége által biztosított jogalkotási mozgástér miatt, a megvalósított személyzeti politika jellege okán azonban akkor is kritikával illethetők, ha az ellenzéki sajtótermékek – éppúgy, mint eddig is – sokrétűek és kellő intenzitással hangot is adnak álláspontjuknak. Kíváncsún lenne, ha a pártok és a kormány humánpolitikai eszközökön nyugvó befolyásszerzési törekvései sokkal átláthatóbbak lennének és intézményesített formában is egyértelműen a kiegyensúlyozott politikai képviselő megteremtésére irányulnának. Számos követésre méltó európai példa létezik e tekintetben.

Szociális igazságosság és korrupció

Példa a sajtótudósításokból

„A szegények ügyvédje – ebben a szerepben kampányolt Orbán Viktor az áprilisi országgyűlési választások előtt. Politikájából azonban mégis Magyarország gazdagjai és Orbán bizalmasai húznak hasznot.

...

Többezres tömeg üdvrivalgása közepette lép a pódiumra a Nemzeti Múzeum lépcsőin Magyarország miniszterelnöke, Orbán Viktor, majd azt mennydörgi, nem nézheti tétlenül, hogy állandó jelleggel kiszákmányolják a magyar lakosságot. Az ő kormánya igenis megvédi a családokat az uzsorásoktól, a monopóliumoktól, a kartellektől és az imperialista bürokratáktól.

...

Ezzel szemben a társadalmi szakadék olyan mély az országban, mint amire 1989-90, a kommunista diktatúra bukása óta nem volt példa. Ráadásul annak ellenére, hogy az elmúlt év során a rezsiszökkentési kampány keretében több alkalommal is mérsékelte a kormányzó többség az áram-, a gáz- és a vízszolgáltatás lakossági fogyasztói árát. Egy választási ajándék volt ez a lakosságnak a „külföldi multinacionális cégekkel vívott szabadságharc” jegyében. Mégis majdnem hárommillió ember, a magyar lakosság közel egyharmada él a szegénységi küszöb alatt, rendkívül kiszolgáltatott körülmények között.

...

A társadalom felső tíz százaléka ugyanakkor egyértelmű haszonélvezője az orbáni gazdaság- és szociálpolitikának. Ők alkotják a Fidesz klientúra magját. Mitöbb, Orbán maga és néhány tucatnyi szövetségese és bizalmasa is rendkívüli

gyorsasággal – és részben igen megkérdőjelezhető körülmények között – gazdagodtak meg.

...

Jelenleg egy maroknyi igen gazdag üzletember és az ő cégbirodalmak ellenőrzik a magyar gazdaság nagy részét, ők nyerik el az állami közbeszerzési eljárások túlnyomó többségét, és az ő kasszájukba vándorol az uniós támogatások meghatározó hányada is.

...

A 2011-ben alapított „atlatzso.hu” internetportál újságírói aprólékosan gyűjtik a fenti és más oligarchák tevékenységére, illetve kapcsolati hálóihoz vonatkozó információkat. Korruptió, vagy oligarchákhoz köthető kétes ügyek a korábbi szociálliberális koalíció időszakában is voltak, de Orbán alatt egyszerűen a magán és pártérdekek foglya lett az állam’ véli Mong Attila oknyomozó újságíró.²⁶

Kritikai észrevételek

A szociális egyenlőtlenségekre vonatkozó állítás nem feltétlenül felel meg a tényeknek, amennyiben azok mérésére a Gini-koefficienshez²⁷ folyamodunk, és összehasonlítjuk az 1992 (Gini-koefficiens: 27,9) és 2013 (Gini-koefficiens: 28,0) közötti időszakra vonatkozó adatokat. Első látásra ugyan igazat adhatnánk a cikknek, mivel az 1992. és 2013. évi értékek majdnem azonosak. Ha azonban a rendszerváltás egész, máig ívelő időszakára tekintettel vagyunk, akkor ellent kell mondanunk az állításnak, miszerint „a társadalmi szakadék olyan mély az országban, amire 1989-90. a kommunista diktatúra bukása óta nem volt példa.” A Gini-koefficiens alakulása szerint a társadalmi különbségek 2006-ban voltak a legnagyobbak, amikor 33,3 ponton állt ez a mutató, majd ezt követően 2010-re 24,1 pontra javult az érték, míg részben a gazdasági válság hatásainak következtében újra negatívba nem fordult a fejlődési iránya. A 2012-es magyar mutató maga 26,9 pontjával még jóval pozitívabb volt az európai átlagot jelentő 30,6-nél, igaz 2013-ra valóban elérte a 28 pontos értéket.²⁸ A 2010 és 2013 közötti évek átlagát számolva az Európai Gazdasági Térség országain belül Lettországon voltak statisztikailag a legnagyobbak a társadalmi különbségek (35,7 pont), ezt követte Spanyolország, Portugália, illetve az Egyesült Királyság (valamennyien 32 és 35 pont között). A Gini-koefficiens értéke – és így a társadalmi különbségek mértéke is – Norvégiában volt a legalacsonyabb, 22,6 ponttal. Tényszerűen igaz, hogy 2010 óta nőttek a társadalmi különbségek Magyarországon, ugyanakkor nem drasztikusabban, mint az európai átlag. Alapvetően azonban egy globális folyamatról van szó, ami Magyarországon sem zajlik intenzívebben, mint az összehasonlításhoz szolgáló országokban.

Az idézett cikk második kritikai megállapítását, mely szerint a társadalom felső tíz százaléka alkotja az orbáni gazdaság- és szociálpolitika haszonélvezőinek körét, gyakran a kormány által bevezetett 16 százalékos, egykulcsos személyi jövedelemadó (SZJA) következményekének tartják. A kormány képviselői ezzel az állásponttal szemben elsősorban azt hangsúlyozzák, hogy az egykulcsos SZJA jelentős mértékben járul hozzá az adóelkerülés csökkentéséhez, a foglalkoztatás kifehérítéséhez és új munkahelyek teremtéséhez, továbbá a fogyasztási kedv és a vállalkozások beruházási hajlandóságának növeléséhez.

Mindamelllett, hogy ezek az összefüggések vitathatóak, a magyar foglalkoztatási ráta az egykulcsos személyi jövedelemadó bevezetése óta az Eurostat adatait alapul véve 2014 augusztusáig 55,4 százalékról (2010)²⁹ 61,8 százalékra nőtt. A munkanélküliségi ráta, ami 2010 és 2013 között folyamatosan 10-12 százalék között ingadozott, 2014 augusztusára 7,9 százalékra³⁰ csökkent, amihez hasonló alacsony értékre hat éve nem volt példa.³¹ Ugyan a kritikusok észrevételeinek megfelelően e számok mögött jórészt a közmunkaprogram hatása érhető tetten, az Eurostat adatai alapján a versenyszférában foglalkoztatottak száma is lassú növekedésnek indult 2014 során.

Az nyilván nehezen megkérdőjelezhető tény, hogy az egykulcsos személyi jövedelemadó a társadalom felső 20 százalékának kedvez. Részben ezt kiegyensúlyozandó alkotta meg a törvényhozás a Munkahelyvédelmi Akciótervet, és vezetett be bizonyos kompenzációs formákat is, melyek az alacsonyabb jövedelműeket érintő hátrányok egy részét igyekeztek csökkenteni. Az adóteher társadalmon belüli nettó eloszlása sem változott érdemben. Éppúgy, mint a legtöbb demokráciában, a jövedelmi szegmens felső 20 százalékába tartozók fizetik a személyi jövedelemadó majdnem 60 százalékát.

Egyébként az egykulcsos adórendszer igen elterjedt olyan közép- és kelet-európai országokban, melyek a rendszerváltás és a gazdasági átalakulás folyamatában egyszerre szembesültek a relatív alacsony foglalkoztatás és a tömeges adóelkerülés kihívásaival. Magyarország szeme előtt ott lebeghetett Szlovákia példája is. Pozsony 2004-ben vezette be az egykulcsos adórendszert, majd 2013-ban újra differenciálta azt, vagyis lehetséges, hogy az egykulcsos személyi jövedelemadó Magyarország esetében is csak átmeneti jellegű lesz. Magyarországon kívül még az alábbi európai uniós tagállamok rendelkeznek egykulcsos adórendszerrel: Bulgária (10%), Észtország (21%), Lettorság (23%), Litvánia (15%), Románia (16%) és Csehország (15%).

A társadalmi igazságosságot aláásó további okként a nepotizmust azonosítja az idézett újságcikk: „Jelenleg

egy maroknyi igen gazdag üzletember és az ő cégbirodalmaik ellenőrzik a magyar gazdaság nagy részét, ők nyerek el az állami közbeszerzési eljárások túlnyomó többségét és az ő kasszájukba vándorol az uniós támogatások meghatározó hányada is.” A Transparency International korrupciós ranglistáján Magyarország jelenleg a 47. helyen áll, regionális összehasonlításban ugyan Lengyelország mögött (38. hely), de Csehország és Szlovákia előtt (57. illetve 61. hely).³² Az Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF) antikorrupciós jelentése is üdvözölte a magyar kormány korrupcióellenes intézkedéseit, különös tekintettel arra, hogy a közpénzek átlátható kezelésének elve bekerült az Alaptörvénybe is. A jelentés kiemelte ugyanakkor a végrehajtás területén tapasztalható hiányosságokat is. Más szereplők ugyanakkor jóval kritikusabban adtak hangot a Magyarországon tapasztalható korrupcióval kapcsolatos álláspontjuknak. Az Egyesült Államok külügyminisztériuma részéről megfogalmazott korrupciós vádakat – melyek miatt 2014 októberében beutazási tilalmat rendeltek el több magas beosztású magyar állami hivatalnokkal szemben – szükséges lenne minél előbb teljes mélységükben tisztázni.³³ Ezt azonban sajnálatos módon megnehezíti az is, hogy Washington sem a tényállást és a vádpontokat, sem pedig az érintett személyek listáját nem kívánja nyilvánosságra hozni. És amíg ez így marad, az Egyesült Államok is osztozik bizonyos mértékig a politikai felelősségen.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a társadalmi különbségek magyarországi mértéke nagy vonalakban megfelel az európai átlagnak és – a rendszerváltás óta eltelt időszakot vizsgálva – nem az utóbbi évek során érte el a csúcspontját. Valóban igaz, hogy a kormányzati gazdaságpolitika a társadalom felső jövedelmi szegmensének kedvez, ugyanakkor ez a kritika és a mögötte megbúvó folyamatok nem csak Magyarországgal szemben fogalmazhatóak meg. Ezzel szemben, mint a legutóbbi foglalkoztatási adatok mutatják, a nemzetgazdaság szintjén is vannak biztató, pozitív jelek. A konjunkturális trendet megerősítik a GDP-adatok is; a bruttó hazai össztermék 3,4 százalékkal nőtt 2014 negyedik negyedévében, ami az elemzők minden előzetes várakozását felülmúlta. Még ha a trend egyelőre nem is végérvényesen megbízható, a pozitív fejlődés jelei tagadhatatlanok.

Antiszemizmus

Példa a sajtótudósításokból

„Orbán Viktor miniszterelnök jobboldali-konzervatív kormányának 2010-es hatalomra kerülése óta sokat romlott a politikai klíma a kisebbségek³⁴ számára Magyarországon.

...

A Zsidó Világkongresszuson tartott beszédében Orbán nem spórolt az antiszemizmusnak, mint általános jelenségnek az elítélésével, de Ronald Lauder kérdésére még sem adott igazán konkrét választ. Sokkal inkább arra törekedett, hogy a probléma valódi súlyát relativizálja Magyarországon vonatkozásában, amikor az antiszemizmus jelenségének általános európai tendenciáira utalt. Nem kellene Európának szembenéznie azzal a kérdéssel, mi vezethetett ahhoz a gazdasági válsághoz, melynek talaján sok helyütt frusztráció, harag és gyűlölet szökkent szárba – kérdezte a miniszterelnök, majd így fogalmazott: az általunk két éve elfogadott alkotmány 'valódi védelmet, valódi biztonságot, igazi és teljes emberi méltóságot, személyes és közösségi méltóságot ad a velünk élő zsidóságnak és persze minden más kisebbségnek'. Az új Alaptörvény megítélése azonban Magyarországon is vitatott, hiszen az csak a Fidesz kétharmados parlamenti többségének köszönhetően láthatta meg a napvilágot. Az antiszemita cselekmények számának növekedését azonban az Alaptörvény sem tudta megakadályozni.”

„...A magyar kormány egy igen veszélyes játékot űz, amikor teret enged rasszista és neonáci megnyilvánulásoknak. Orbán Vikornak komolyabban szembe kellett volna néznie ezzel a problémával a Zsidó Világkongresszus plénuma előtt, ő azonban elbukott ezen a próbán. ... Orbánnak jó példával kellene elől járnia az antiszemizmus elítélésében, de ehelyett nem tesz semmit.”³⁵

Kritikai észrevételek

Magyarországon tradicionálisan erősek az antiszemita attitűdök; statisztikailag körülbelül a franciaországi helyzethez hasonlíthatóak.³⁶ A két legfrissebb, magyarországi antiszemizmust vizsgáló felmérés szerint³⁷ azonban ennek mértéke 2006 és 2010 között nőtt a legjelentősebb mértékben, és 2010 óta inkább enyhe csökkenésnek indult. Az azonban, hogy a felmérések eredménye nem igazán korrelál a hétköznapi tapasztalatokkal, elsősorban a Jobbik 2010-es parlamentbe kerülésével magyarázható. Bár a közvéleménykutatások szerint az antiszemita attitűdök elterjedtsége átlagosan éppen hogy nem nőtt, sőt, inkább kismértékben visszaszorult, a nyilvánosan is érzékelhető antiszemizmus azonban a Jobbik parlamenti tevékenysége és annak mediális hatása miatt

2010 óta mégis sokkal intenzívebben jelen van a magyar közéletben.

Ezzel összefüggésben akár el is lehetne fogadni az idézett cikk azon megállapítását, mely szerint „Az Orbán-kormány 2010-es hivatalba lépése óta romlott a kisebbségek számára a politikai klíma Magyarországon”, habár az antiszemita attitűdök elterjedtsége statisztikailag nem nőtt és a felmérések 2010 óta nem igazolják az „antiszemita cselekmények számának növekedését”.

Pár évvel ezelőtt a nyíltan antiszemita diskurzus még elképzelhetetlen lett volna a nyilvánosság előtt, időközben azonban a Jobbik elfoglalta helyét az Országgyűlésben, és ott, éppúgy, mint a nyilvánosság más csatornáin, nyíltan hangot is ad az álláspontjának. E nyilvános és politikai jellegű antiszemitizmus megjelenése időben valóban egybeesik Orbán Viktor hatalomra kerülésével, azonban annak semmiképp sem egyenes következménye. A Jobbik a 2010-es választások során a harmadik legerősebb parlamenti párt pozícióját szerezte meg, ugyanakkor ez az eredmény elsősorban a Gyurcsány Ferenc vezette szociálliberális kormányzat bukására volt visszavezethető.

A legtöbb nyugat-európai országtól eltérő módon Magyarországon a választók antiszemita attitűdjei nem korrelálnak érdemben a pártpolitikai preferenciáikkal. Az antiszemita előítéleteket valló választópolgárok aránya – a Jobbik és az LMP kivételével, ahol ez az érték az előbbi esetében 49, míg az utóbbiéban 12 százalék – minden más releváns párt esetében a magyarországi átlagot jelentő 33 százalék körül mozog. A Fidesz választóinak 39, az MSZP támogatóinak 38, az Együtt és a DK szavazóinak 30-30 százalékát jellemzik antiszemita előítéletek.³⁸

A kijelentést, mely szerint az új Alaptörvény „nem volt képes az antiszemita cselekmények növekvő számának elejét venni” a legtöbb meghallgatott szakértő véleménye szerint érdemes kiegészíteni azzal a megjegyzéssel, hogy a gyűlöletbeszéd szankcionálásával kapcsolatos problémák és vonakodás nagyobbik része az elmúlt húsz év során is a jogalkalmazás és az igazságszolgáltatás, nem pedig a jogalkotás terrénján adódott. Jogszabályi tilalom korábban is létezett, a végrehajtása azonban nem volt biztosított, ami egyrészt az Alkotmánybíróságnak a szólásszabadság értelmezésével kapcsolatos korábbi, (amerikai mintát követő) igen liberális álláspontjára volt visszavezethető, másrészt pedig arra, hogy a gyűlöletbeszéd általában egy közösség, nem pedig egy konkrét személy ellen irányult, a korábbi jogalkotás szerint azonban egy konkrét természetes vagy jogi személy érintettsége volt a feltétele a büntetőjogi eljárás megindításának.

2011 során az Orbán-kormány szó szerint átültette a magyar Polgári Törvénykönyvbe az Európai Unió

Tanácsának 2008/913/IB számú, a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről szóló kerethatározatában foglaltakat. Ezt követően pedig az Alaptörvény alább idézett IX. Cikk (4) és (5) bekezdései által a szabályozásnak alkotmányos rangot is adott: „(4) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére. (5) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.”

Az Alaptörvény e módosítását a magyarországi zsidó közösség is „történelmi jelentőségű lépésként” üdvözölte, és az a hatályba lépését követően röviddel már konkrét jogesetek során alkalmazásra is került.³⁹

Az érem másik oldala ugyanakkor, hogy milyen veszélyeket hordozhat magában a szólásszabadságnak „a magyar nemzet méltóságának megsértése” miatti korlátozhatósága. E szabályozási elem Alaptörvénybe való felvétele potenciális jogszabályi és alkotmányos alapot teremthet a szólásszabadság súlyos korlátozásához, mivel a „magyar nemzet méltóságának” értelmezése nagyon széles interpretációs keretek között lehetséges. Ez a szabályozás akkor is nagyon problémás, ha egyébként ismert módon már 1993 óta a magyar Büntető Törvénykönyv részét képezte, mint a „nemzeti jelkép megsértésének” a tényállása, mely eredeti formájában a magyar állam zászlaját, himnuszát és címerét vonta – többek között „lealacsonyító kifejezésekkel” szemben – büntetőjogi védelem alá.

Az idézett újságcikk azt is az Orbán Viktor vezette kormány szemére hányja, hogy „egy igen veszélyes játékot űz, amikor teret enged a rasszista és neonáci megnyilvánulások számára”. Továbbá „Orbánnak jó példával kellene elől járnia az antiszemitizmus elítélésében, de ehelyett nem tesz semmit..” További gyakori kritikai pont, hogy a Fidesz kettős politikai nyelvezetet használ, hogy a nemzeti retorika segítségével minél több potenciális Jobbik szavazót is meg tudjon szólítani. Ennek következtében azonban nem határolódik el élesen a Jobbiktól, és nem is foglal egyértelműen állást az antiszemitizmussal szemben. A kormánnyal szembeni fenti kritikákat azonban nem feltétlenül támasztják alá bizonyítékok, ugyanakkor ellentmond neki számos kormánytag hivatalos nyilatkozata és olyan intézkedések, melyek többszörösen egyértelművé tették az antiszemita megnyilvánulásokkal szembeni zéró-tolerancia politikáját.⁴⁰ A meghallgatott szakértők

kivétel nélkül osztották azt az álláspontot, hogy egyetlen magyar kormány sem tett annyit az antiszemitizmus jelenségével szemben, illetve Magyarország Holokauszttal kapcsolatos történelmi felelősségének az elismeréséért, mint az első, 1998 és 2002 közötti, valamint a jelenlegi Fidesz-kormányok. Olyan fontos jogalkotásokat kezdeményeztek, mint az Országgyűlés Hárszabályának módosítása, amely lehetővé tette a gyűlöletbeszéd hatékonyabb szankcionálását⁴¹, továbbá az antiszemita indíttatású cselekmények monitoringjának kezdeményezése, melyet a Tett és Védelem Alapítvány által életre hívott „Brüsszel Intézet” végez havi rendszerességgel az EBESZ módszertana alapján.

Az Orbán-kormány morális és szimbolikus értelemben is „egyértelmű jelét adta az antiszemitizmus elleni elkötelezettségének”, éppen úgy, ahogy azt az idézett újságcikk követeli. Ennek jegyében kért az 1945 utáni történelem első magyar kormányaként bocsánatot a magyar államnak a holokausztban viselt felelősségéért.⁴² Mindezek mellett fontos kezdeményezéseket indított el az emlékezetpolitika területén is. Az első Orbán-kormány hívta életre Közép-Európa első Holokauszt Emlékközpontját, és vezette be Magyarországon a Holokauszt Emléknapot, amit az iskolai tanmenetbe is integráltak. 2014-et a kormány Holokauszt Emlékévként nyilvánította, melynek során számos zsinagógát sikerült felújítani, és a zsidó kulturális élet is jelentős támogatást kapott. A Jobbiktól többszörösen és egyértelműen elhatárolódott a miniszterelnök, így tett a választási kampány során, de akár az izraeli Yedioth Ahronoth napilapnak a budapesti Zsidó Világkongresszus alkalmából adott interjújában is.⁴³

Ugyanakkor tagadhatlan, hogy a közelmúlt bizonyos vitái beárnyékolják a fenti kormányzati politikát. Ilyen a német megszállási emlékművet övező diskurzus, a rasszista szerzők felvétele az iskolai tantervbe, továbbá ismert szélsőjobboldali újságírók és művészek állami kitüntetésének a kérdése. Mégha ez utóbbi valóban eredhetett is nem szándékolt figyelmen kívül hagyásból, maga az eljárás az antiszemitizmus jelenségével szembeni elégtelen érzékenységről tanúskodik, és így nyilván kétséges teszi a fent bemutatott intézkedések hitelességét.

A német megszállási emlékmű körül kialakult vita kormányzati kezelése is visszalépésként értékelhető bizonyos tekintetben, mivel az emlékmű megjelenési formája egy olyan értelmezést is lehetővé tesz, ami csökkenti Magyarország Holokauszttal kapcsolatban viselt részfelelősségét. A kormányoldal ezzel szemben visszatérően hangsúlyozza, hogy ez az emlékmű a német megszállás áldozatai számára kíván emléket állítani, és nem célja a holokauszttal kapcsolatban rejtett üzenetek megfogalmazása.⁴⁴

Az emlékmű által kiváltott nemzetközi kritika azonban arra mutat rá, hogy a magyar kormány nyilvánvalóan nem kellő érzékenységgel és egyértelműséggel alakítja ki politikai álláspontjait. Erre utal az is, hogy a kormány által folytatott hivatalos emlékezetpolitikát Magyarországon belül és a zsidó közösség képviselői részéről is számos kritika éri. A magyarországi zsidó közösség ernyőszervezete, a MAZSIHISZ is távol maradt a 2014-es Holokauszt Emlékév hivatalos állami rendezvényeitől, ami többek között a szervezet megszállási emlékművel szembeni tiltakozására vezethető vissza.

Az antiszemitizmussal kapcsolatos Magyarországon belüli és Magyarországról szóló diskurzusnak van egy veszélyes pártpolitikai vetülete is. A szakértői meghallgatások során a zsidó közösség képviselői azon álláspontjuknak adtak hangot, hogy alapvetően problémás az antiszemitizmus vádjának instrumentalizálása a pártok közti politikai küzdelemben, és távolról sem szolgálja a zsidó közösség érdekeit. Sajnálatos módon azonban túl gyakran fogalmazzák meg az antiszemitizmus vádját pártpolitikai okokból, hogy jelenleg éppen a Fidesz kormányt a nemzetközi porondon negatív színben tüntessék fel. Vagyis az antiszemitizmus problémája a pártok közötti politikai küzdelem eszközévé is vált. Részben erre az összefüggésre vezethető vissza az is, hogy 2014 elején az ellenzék kampánytémává tette a megszállási emlékmű kérdését.

A nemzetközi média részéről az a vád is gyakran megfogalmazódik, hogy a Fidesz a háttérben alkalomszerűen együttműködik a Jobbikkal, sőt, a jövőbeli koalíció lehetőségét sem zárja ki. Ennek szellemében írta egy vezető német napilap a médiatermékekre kivetendő reklámadó kapcsán, hogy a vonatkozó törvényt a Fidesz „az ellenzéki, szélsőségesen jobboldali Jobbikkal együtt”⁴⁵ fogadta el az Országgyűlésben. Ugyanakkor tényyszerűen állítható, hogy a pártok között nem került sor egyeztetésre a kérdésben, a Fidesznek nem volt szüksége a Jobbik támogatására, mivel egyedül is rendelkezett a szükséges parlamenti többséggel, ezen túlmenően viszont nyilván egyetlen kormánypárt sem tudja megakadályozni, hogy egy jogszabály végszavazása során egy ellenzéki párt támogassa a javaslatát. A kormány és a kormányzó párt álláspontja igen kritikus a Jobbikkal szemben, ráadásul a Fidesz ma az a párt Magyarországon, amelyik a Jobbikot sikeresen korlátozza, és politikailag sakkban tartja. Nem utolsó sorban erről tanúskodnak a 2014-es európai parlamenti választások eredményei is. Ezzel ellentétben minden korábbi egyértelmű elhatárolódásra ellenére még az MSZP is folytatott többször is úgynevezett „technikai” együttműködést a Jobbikkal törvénytervezetek

és vizsgálóbizottságok esetében, továbbá a parlamenti bizottsági munka során.

Magyarország jelenleg a történelmi múltfeldolgozás fáradtságos útját járja. A magyarországi zsidóság mai helyzetét érintő, – a németországi sajtóra is oly jellemző – gyakran egyoldalú tájékoztatás sok szakértő szerint inkább kontraproduktív. Számos magyarban megerősíti ugyanis a vélt „külföldi beavatkozás” kiváltotta „függetlenségi trauma” élményét, és így a radikális politikai erők támogatottságát erősíti, melyek számára ezért kifejezetten kapóra jön az ilyen jellegű médiatartalom. A kormányoldal és az ellenzék mérsékelt politikai erői számára ugyanakkor szintén nem előnyös, ha a köztük lévő politikai szakadékat az egyoldalú tájékoztatás – különösen az antiszemitizmus kérdésében – csak tovább mélyíti. Végső soron pedig maguk a zsidó közösségek látják ennek leginkább kárát, amint meghívott képviselők is beszámoltak róla, mivel így a pártpolitikai küzdelmek játékszerévé alacsonyítva érzik magukat.

A szakértők azt is megerősítették, hogy jó néhány éve a zsidó élet reneszánszát éli Magyarországon, különösen a fiatalabb generációk körében. Intenzívek a kapcsolatok Izrael és Magyarország között, és kifejezetten gyakoriak a rokon- és hazalátogatások.⁴⁶ Ebben a szellemben nyilatkozott egy neves napilapnak Feldmájer Péter, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének volt elnöke is: „95%-ban teljesen normális és boldog, jó zsidó életet lehet élni Magyarországon. ... Negyven zsinagóga működik az országban, vannak zsidó iskoláink, kórházak, jótékonyági egyesületek és ifjúsági szervezetek. Mindezt fontos leszögezni, mivel az újságírók többnyire a fennmaradó öt százalék’ iránt érdeklődnek; igaz, az az öt százalék valóban ’nagyon problematikus’.”⁴⁷

Hajléktalanság

Példa a sajtótudósításokból

„A magyar Országgyűlés a hétfői nap során egy olyan, igen vitatott törvényt fogadott el, mely megtiltja a hajléktalanok számára, hogy utcákon és köztereken éjszakázzanak. Ellenkező esetben a hajléktalanok akár elzárással is büntethetők.

...

Ezek után alapvetően nem tartózkodhatnak hajléktalanok olyan területeken, melyek az UNESCO világörökségi listáján szerepelnek. Ezen túlmenően a helyi önkormányzatok saját mérlegelésük alapján jelölhetik ki azokat a zónákat, melyeken belül tilos hajléktalanoknak tartózkodniuk. A szabálysértés közérdekű munkával vagy pénzbírsággal sújt-

ható. A visszaeső elkövetőket elzárás fenyegeti. Az ellenzéki Magyar Szocialista Párt (MSZP) kritikája szerint ez az ’embertelen’ jogszabály oda vezet, hogy a hatóságok akkor is ’vadászhatnak’ a hajléktalanokra, ha azok különben semmilyen szabálysértést nem követtek el. A törvény valódi célja igazából csak annak megakadályozása, hogy a szem előtt lévő hajléktalanok zavarhassák a kormányzati ’sikerpropagandát’. A parlament előtt egyébként sok százan tüntettek a törvény elfogadása ellen.”⁴⁸

Kritikai észrevételek

A jogalkotás elsősorban a helyi önkormányzatok és a – nem egy esetben MSZP-s – polgármesterek részéről érkező azon politikai nyomásra vezethető vissza, hogy a parlament szabályozza végre a hajléktalanok egyre súlyosabb helyzetét a közterületeken, mivel az elmúlt öt-hat év során a hajléktalanok száma gazdasági okokból erőteljesen megnőtt Magyarországon.

2006 és 2010 között, vagyis a jelenlegi Orbán-kormányt megelőző parlamenti ciklus során 131 hajléktalan fagyott meg Budapest utcáin. Egyes kerületekben rög-tönzött hajléktalanszállók alakultak ki, melyek gyakran mind a hajléktalanok, mind a környéken lakók számára tarthatatlan állapotokhoz vezettek. Mivel az Alkotmánybíróság az első idevágó törvényt 2011-ben alkotmányellenesnek minősítette, a szabályozás lényegi elemeit 2013 során beemelték az Alaptörvénybe. Az átfogó szabályozás egyik deklarált, hivatalos célja az volt, hogy a hajléktalanellátás kommunális feladata számára országsszerte egységes, teljes körű jogi szabályozást adjon. Az Alaptörvény ezen új, XXII. cikk (3) bekezdése azonban csak arra az esetre vonatkozik, ha a közterületen való tartózkodás „életvitelszerűen” történik. Vagyis csupán a rendszeres életvitel céljával megvalósuló otttartózkodás az, ami tilos a világörökségi helyszíneken, illetve a budapesti kerületi és egyéb települési önkormányzatok által meghatározott helyeken. A szabályozás másik mögöttes célja a közrend és a közegészségügy, illetőleg a műemlékek védelme. A vonatkozó előírások megsértése szabálysértésnek minősül. A háromszorosan visszaeső elkövető pénzbírsággal, közérdekű munkával, vagy végső soron elzárással büntethető.

Eddig mindössze néhány eset ismert, melyekben pénzbírság kiszabására került sor, elzárással járó határozat meghozatalára nem volt példa ez ideig. Úgy az érintettek, mind pedig a szociális munkások megerősítik, hogy a szabályozás hatályba lépése óta a rendőrség visszafogottan jár el a kérdésben. A világörökségi helyszíneken kívül, melyekhez egyébként Budapest belvárosának nagy része a Duna két partja mentén tartozik,

a metrómegállók, a hidak és az aluljárók, továbbá a játszóterek, a temetők, az iskolák és környékeik esnek a szabályozás területi hatálya alá. Mivel csak az „ottlakás” minősül szabálysértésnek, a magyar jogi norma alapvető hasonlóságot mutat a vonatkozó bécsi rendelettel.

A fent elemzett jogi szabályozással párhuzamosan a hajléktalanellátás megfelelő szintjének biztosítását is előírták a budapesti kerületek és a települési önkormányzatok számára. Az Orbán-kormány 2012 során egy harmincmillió euró költségvetésű programot indított el, melynek célja a hajléktalanszállók kapacitásának bővítése és a hajléktalanok egészségügyi ellátásának biztosítása, a kórházi tartózkodást is beleértve. A hajléktalanok számát nehéz pontosan meghatározni, az az elmúlt évek becslései alapján harminc- és ötvenezer között lehet. Ezzel szemben közel két évtizednyi statisztika áll rendelkezésre azon hajléktalanokról, akik igénybe veszik a segélyszervezetek és hajléktalanszállók szolgáltatásait. Ez utóbbiak kapacitása 2011 és 2013 között 8200 ágyról 11000-re nőtt országshoz. Ugyanakkor egy becslés szerint a hajléktalanszállók kihasználtsága még a téli hónapokban is csak 80-90% között mozog.⁴⁹ A kormánykörökből érkező nyilatkozatok szerint ezért nem utolsó sorban az is célja a hajléktalanokat érintő fenti jogalkotásnak, hogy magukat a hajléktalanokat a szállók és a biztosított szociális ellátás igénybevételére sarkallja. Számos szakértő szerint ugyanakkor a hajléktalanok magas száma miatt megkerülhetetlen a szállások kapacitásának további bővítése.

A magyar kormánynak nem volt célja a hajléktalanokra történő „vadászat”, vagy a hajléktalanság kriminalizálása. Ugyancsak nincs tiltva, hogy a hajléktalanok meghatározott területeken tartózkodjanak. A tiltás olyan esetekre vonatkozik, amikor a tartózkodás életvitelszerűen történik és az adott helyszínek szinte hajléktalan-táborhelyekké válnak, ami gyakran tarthatatlan higiéniai állapotokhoz is vezet. A szabályozás célja a közrend és az alapvető higiénia biztosítása, továbbá az, hogy a hajléktalan személyeket a számukra biztosított szálláshelyek és szociális ellátás igénybevételére sarkallja. Úgy tűnik, mintha a nemzetközi kritika a magyar ellenzék pártpolitikailag motivált észrevételeit tette volna a magáévá, miközben ismét nem foglalkozott sem a korábbi állapotokkal, sem pedig azokkal az intézkedésekkel, melyeket a kormány a hajléktalanok körülményeinek javítására hozott.

A roma kisebbség helyzete

Példa a sajtótudósításokból

„Kritikusai már régóta a jobboldali-nemzeti Fidesz szemére hányják, hogy táplálja a romákkal szemben az országban tapasztalható rasszista hangulatot.

...

A magyarországi romákkal szemben elkövetett gyilkosságsorozat bírósági ítélete bizonyítja, hogy az igazságszolgáltatás komolyan veszi a rasszista indíttatású bűncselekményeket. Mégis egy veszélyes, idegengyűlölő szélső-jobboldali hangulat árasztja el Magyarországot, aminek kulcsfigurája Vona Gábor, a Jobbik elnöke. De Orbán Viktor miniszterelnök sem ártatlan az ügyben.

...

Az Alkotmány módosításai is, melyeket az Orbán vezette koalíció keresztülvitt az Országgyűlésen, Magyarország lappangó nacionalizálódásáról és a hatalom összpontosításáról árulkodnak. Különösen a kultúra és az oktatás területén tapasztalható a kisebbségek diszkriminációja.⁵⁰

Kritikai észrevételek

A sajtóidézet egy olyan típusú kritikát képvisel, mely elfeledkezik arról a tényről, hogy a Fidesz volt az első és akkoriban egyetlen párt Európában, mely rögtön Magyarország 2004-es Európai Unió csatlakozását követően egy roma képviselőt delegált az Európai Parlamentbe. Ugyancsak ellentmond e kritikai észrevételeknek, hogy a 2011 első félévére eső magyar EU-tanácsi elnökség az Európai Roma Keretstratégia elfogadását és Európa-szerte történő végrehajtását tekintette egyik legfőbb célkitűzésének. Ez a Keretstratégia irányította rá az európai nyilvánosság figyelmét az Európában élő mintegy 10-12 millió roma helyzetére, és az alábbi négy célkitűzést fogalmazta meg helyzetük javítására. „Elsőként az iskolázottsági szint javítását tűzte ki célul, ami a munkaerőpiacra való belépés alapvető feltétele. Második célkitűzés a foglalkoztatási szint növelése, mivel a roma népességben belül riasztóan magas a munkanélküliek aránya (Magyarországon 65 és 75% közé becsülik az értékét). A harmadik célkitűzés az egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáférést érinti. A romák várható élettartama Magyarországon is alatta marad a többségi társadalom átlagának. Különböző betegségek, elsősorban a rosszabb életkörülmények miatt, statisztikailag gyakrabban fordulnak elő a roma népességben belül. Végül, de nem utolsó sorban a negyedik célkitűzés a romák lakhatási helyzetének és a szociális ellátórendszer szolgáltatásaihoz való hozzáféréseinek javítására fókuszál. A 2020-ig érvényes Roma Keretstratégiát, ami az Unió „Európa 2020”

célkitűzéseit egészíti ki ezen a területen, végül még a magyar EU-tanácsi elnökség alatt el is fogadták.”⁵¹

A magyar kormány elkötelezett a roma kisebbség helyzetének javítása érdekében. Mivel magyarázható azonban, hogy ekkora szakadék tátong politikai lépései és azok nyilvánosságbeli megítélése között? Talán mert számos intézkedés pozitív hatásai csak hosszú távon lesznek érezhetőek? A magyarországi romák iskolázottsági mutatói folyamatosan javulnak, továbbá – a romániai helyzethez hasonlóan – egy valódi roma elit kialakulása is megfigyelhető. A romák felzárkóztatásáért felelős miniszter, Balog Zoltán is kiemelt jelentőséget tulajdonít egy minél szélesebb roma értelmiségi réteg születésének, akik a jövőben egy önállóbb és tudatosabb roma érdekképviselő bázisát alkothatják majd.

A feltörekvő magyarországi roma elit is felismerte, hogy jogaival élnie kell. Ennek szellemében egyre tudatosabban és kritikusabban kéri számon az általános emberi jogokat, a nők jogait, továbbá a gazdasági és szociális jogokat is a többségi társadalmon és a magyar államon.

Végkövetkeztetések

A DGAP által életre hívott munkacsoport számos ülés során, magyar és német külső szakértők bevonása mellett vizsgálta és intenzíven megvitatta a magyarországi változások jellemzőit, illetőleg a német és nemzetközi sajtóban fellelhető vonatkozó tudósításokat és a Magyarországról szóló diskurzust. Ennek során nyilvánvalóvá vált a tagok számos esetben eltérő álláspontja és értékelése az egyes kérdések tekintetében.

A szakértők véleményét is figyelembe véve a munkacsoport összességében arra az álláspontra jutott, hogy Magyarország továbbra is egy szabad és demokratikus jogállam, melyben a sajtó nem szenved cenzúráról, az igazságszolgáltatás intézményi függetlensége adott, az Orbán-kormány pedig nem támogatja az antiszemitizmust. Ellenkezőleg, épp az ellene való küzdelemben tett jó néhány fontos lépést. A DGAP munkacsoportja a magyarországi igazságszolgáltatás függetlenségéről is meg van győződve

Ugyanakkor Orbán erős párton belüli pozíciója gyakran vezet egy pártpolitikailag motivált személyzeti politikához, ami egyrészt nem járul hozzá az intézmények független és hatékony működéséhez, másrészt a minden demokrácia számára nélkülözhetetlen sokféleség visszaszorulásához is vezethet.

A munkacsoport által szervezett számos szakmai konferenciabeszélgetés egyértelműen megmutatta, hogy bár a média részéről az Orbán-kormánnyal szemben

megfogalmazott számos kritikai észrevétel megállja a helyét, mások azonban túlzásnak tekinthetők vagy tartalmilag nem helytállóak.

Egyetlen ország, egyetlen kormány sem hibátlan. Ugyanakkor az európai népek között sosem lehet eredményes egy olyan párbeszéd, amely előítéleteken és a másik fél eleve elítélésén alapul. Kritikára szükség van, és feltétlenül kritikát kell gyakorolni, ha az tényekkel bizonyítható érveken alapul. Ennek az elvnek egyformán kell érvényesülnie minden EU-tagállam esetében; és a jogos kritikát sem lehet – nyomós ok nélkül – a másik fél elítéléséként megfogalmazni, vagy annak értelmezni, hanem az az európai demokrácia továbbfejlődését szolgáló folyamat részének tekintendő.

Ajánlások

A sajtótudósítások, illetőleg a bennük megfogalmazott vádak német és magyar szakértők bevonásával történő elemzése során egyértelművé vált, hogy maguk a tudósítások számos sajtóorgánium esetében részben hiányosnak és egyoldalúnak, olykor tartalmilag hibásnak minősíthetők. Ennek következtében azonban egy torz kép alakul ki Magyarországról az olvasókban, amit egyre inkább a német politikai közélet is magáévá tesz. Mivel a tudósításokban sokszor hibák, kihagyások és politikai elfogultság keverednek, nem derül ki belőlük, hogy egyrészt mennyiben sértik meg valójában a magyarországi folyamatok az európai demokratikus alapértékeket, és másrészt melyek azok a jelenségek, melyek csupán eltérnek például a Németországban megszokott viszonyoktól. Ez utóbbi esetben azonban sem antidemokratikusnak, sem pedig az európai értékekkel szemben állóknak nem lehetne bélyegezni őket, hanem – az állami szuverenitás elvét tiszteletben tartva – el kellene fogadni azokat.

A sajtótudósítások minőségén javítani lehetne, ha

- az újságírók alaposabban ellenőriznék az információkat, az aktuális ügyekben pedig politikailag független szakértőket, vagy több, különböző politikai beállású szakértőt is megkérdeznének;
- a Németországban is közsímet és gyakran megkérdezett, németül kiválóan beszélő magyar értelmiségiek körén, illetve a kivándorolt magyarokon túlmenően az adott témák szakértőit is megkérdeznék az egyes ügyekben;
- a tudósítás megbízható információk alapján, az egyes ügyek hátterét, összefüggéseit és trendjeit is figyelembe véve történne.

A tradicionálisan kíváló német-magyar kapcsolatok igencsak megszenvedték az elmúlt éveket és sürgősen új,

inspiráló impulzusokra lenne szükségük. Ehhez azonban mindkét félnek maga mögött kellene hagynia részben pártpolitikailag meghatározott gondolkodási mintáit és elfogulatlanabban kellene viszonyulniuk egymáshoz: együtt és konstruktívan kellene megbeszélni a nyitott kérdéseket, német részről megalapozatlan vádaskodások, magyar részről pedig mindenféle sértődöttség nélkül.

Orbán Viktor kormánya kétség kívül nagy jelentőséget tulajdonít a demokratikus politikai rendszer stabilitásának, továbbá a kormányzás hatékonyságának. Ennek értelmében pedig úgy tekint Orbán parlamenti többségére, mint egy mélyreható strukturális reformokhoz biztosított demokratikus felhatalmazásra. Tusnádfürdői beszéde igen éles nemzetközi kritikát váltott ki, pedig tartalma – alaposabb tanulmányozás után – erre a heves kritikára nem adott okot. Orbán beszédében a szabadság és az emberi jogok tiszteletén alapuló demokrácia keretei között keresett egy olyan utat, mely elvezet napjaink gazdasági liberalizmusától egy erős államig, melyre nem pusztán csak a gazdasági liberalizmus jellemző. Az általa felvázolt új politikai irány szándéka szerint több védelmet nyújtana a szociálisan gyengébb rétegeknek és a magyar nemzeti érdekeknek, többek között hogy – nézete szerint – napjaink gyorsan változó világában Magyarország sikeresebben tudja megállni a helyét az államok és kormányzati rendszerek nemzetközi versenyében.

Ugyanakkor Orbánnak alapvetően kevesebb elutasításban lenne része egyébként kétségkívül megvitatásra méltó felvetéseivel, amennyiben jobban megválogatná az általa használt kifejezéseket és óvatosabban fogalmazna. Nem zárható ki, hogy beszédével szándékosan provokált; ugyanakkor az „illiberális állam” terminus technicus – még akkor is, ha ezt ő fogalmilag a liberális gazdasági

rend ellenpontjának szánta – érthető módon váltott ki Európa-szerte megütközést és elutasítást. Orbán szóhasználatával saját maga eleve ellehetetlenítette az érdemi vita kialakulását, sőt, ezzel talán teljesen hiteltelenítette is kérdésfelvetését. Aki azt szeretné, hogy ügye meghallgatásra találjon az európai politikai diskurzusban, az nem használhat könnyen félreértelmezhető nyelvezetet.

Az Orbán Viktor és az Európai Bizottság között fennálló feszült viszonynak nem kölcsönös vádaskodások alapjául kellene szolgálnia, hanem egy arról folytatott megalapozott vita kiindulópontjául, hogy milyen jövő előtt áll az Európai Unió demokratikus rendszere a globalizált világban. Ha Magyarország és Németország konstruktív párbeszédet folytatnának arról, hogy a globalizált világban milyen politikai struktúrák lehetnek demokratikusan stabilak, azzal Európa fejlődéséhez is hozzájárulhatnának.

A munkacsoport tevékenységének tapasztalataira és eredményeire alapozva a DGAP ennek a Németország és Magyarország közötti, Európa jövőjét érintő párbeszédnek kíván teret adni. Ennek szellemében hívta életre saját égisze alatt az állandó jelleggel működő Német-Magyar Kerekasztalt, mely 2015. január 28-i első ülését a magyar energia-külpolitika kérdéskörének, március 25-i második rendezvényét pedig a magyarországi ellenzék helyzetének szentelte. Talán ezen az úton haladva válhatnak a német-magyar kapcsolatok újra azzá, amik huszonöt évvel ezelőtt voltak: Európa demokratikus fejlődésének motorjává.

A dokumentum a teljesség igénye nélkül készült. Mindezek okán bármifajta kiegészítést vagy kritikai észrevételt szívesen fogad a munkacsoport, melyek az itt bemutatott képet teljesebbé teszik.

Megjegyzések

- 1 Szerző nélkül, Next year in Berlin: Some Israelis Yearn for New Lives in Germany, in: The Economist, 11.10.2014, <<http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21623796-some-israelisyearn-new-lives-germany-next-year-berlin>> (Letöltve 2015. május 13-án). A szerzők fordítása.
- 2 Thomas Cooper, Dokumentum és Fikció – Kertész Imrével beszélget Thomas Cooper, in: Szombat, 2014.11.08., <<http://www.szombat.org/kultura-muvesztek/dokumentum-es-fikcio-kertesz-im-revel-beszeltget-thomas-cooper>> (Letöltve 2015. január 15-én).
- 3 Szerző nélkül, Opposing Orban: More Anti-government Protests, but Little Change from the Prime Minister, in: The Economist, 22.11.2014, <<http://www.economist.com/news/europe/21633856-more-anti-government-protests-little-change-prime-minister-opposing-orban>> (Letöltve 2015. május 13-án).
- 4 Stephan Löwenstein, Die Nähe zum russischen Freund, in: Frankfurter Allgemeine Zeitung, 6.12.2014.
- 5 A munkacsoport tagjainak nagy része németül és magyarul is beszél, így a sajtótudósításokat mindkét országban követni és elemezni tudta.
- 6 A Fidesz 1988-ban Orbán Viktor és további fiatal ellenzéki személyiségek által alapított, ma jobboldali-konzervatív párt, teljes nevén: Fiatal Demokraták Szövetsége – Magyar Polgári Párt.
- 7 A KDNP rövidítés az 1989-ben alapított Kereszténydemokrata Néppártot takarja.
- 8 Maximilian Steinbeis und Christian Boulanger, Warum wir uns Sorgen machen, in: Die Zeit, 19.4.2011, <<http://www.zeit.de/2011/17/ungarn-verfassung-op-ed/seite-1>> (Letöltve 2015. január 15-én).
- 9 Magyarország Alaptörvénye, <http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV> (Letöltve 2015. január 15-én).
- 10 Példának okáért: „Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait. [...] Kinyilvánítjuk, hogy a velünk élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők. Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megővjük.” <http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV> (Letöltve 2015. január 15-én).
- 11 Tibor Navracsics, Ungarns Verfassung und die Kardinalgesetze als Vollendung der politischen, institutionellen und geistigen Erneuerung Ungarns, conservativehome.blogs.com, 11.1.2012, <http://www.pestierlyd.net/2012_02/02navracsics/02navracsics.html> (Letöltve 2015. január 15-én). Eredeti forrás: Tibor Navracsics, Hungary's Constitution and Cardinal Laws – Completing the Political, Institutional and Intellectual Renewal of Hungary, in: Conservative Home, 11.1.2012, <http://www.conservativehome.com/platform/2012/01/tibor-navracsics-hungarys-constitution-and-cardinal-laws-completing-the-political-institutional-and-intellectual-renewal-of-hungary> (Letöltve 2015. január 20-án).
- 12 A Jobbik egy 2003-ban alapított, parlamenti képviselettel 2010 óta rendelkező szélsőjobboldali párt. A párt elnöke 2006 óta Vona Gábor.
- 13 Az 1989. október 7-én megalakult MSZP (Magyar Szocialista Párt) a korábbi magyar állampárt, az MSZMP (Magyar Szocialista Munkáspárt) utód-pártja.
- 14 A Kormány hivatalos válasza a Magyar Helsinki Bizottság alkotmányozással kapcsolatos kérdéseire. Kérdések és feleletek az alkotmányozással kapcsolatban <http://helsinki.hu/wp-content/uploads/GOV_Kerdések_es_feleletek_az_alkotmányozással_kapcsolatban_HU.pdf> (Letöltve 2014.09.25.)
- 15 Cyrill Stieger, Orbán's Mission: Verfassungsänderungen in Ungarn, in: Neue Zürcher Zeitung, 12.3.2013, <<http://www.nzz.ch/aktuell/startseite/orbans-mission-1.18045529>> (Letöltve 2015.01.15.).
- 16 A Velencei Bizottság (hivatalos nevén: Európai Bizottság Joggal a Demokráciáért) az Európa Tanács és tagállamainak konzultatív szerve alkotmányjogi kérdésekben. Vö. <www.venice.coe.int>.
- 17 Martin Winter, EU will in Ungarn Grundrechte erzwingen, in: Süddeutsche Zeitung, 17.1.2012, <<http://www.sueddeutsche.de/politik/verfahren-gegen-die-regierung-orbn-eu-will-in-ungarn-grundrechte-erzwingen-1.1260477>> (Letöltve 2015.01.15.).
- 18 Anna Szabó, EU miszt in Italien und Ungarn mit zweierlei Maß, in: Magyar Nemzet, 26.6.2014, <<http://www.eurotopics.net/de/home/pres-schau/archiv/article/ARTICLE145855-EU-misst-in-Italien-und-Ungarn-mit-zweierlei-Mass>> (Letöltve 2014.09.25.).
- 19 Az egyesült Németországban csak azon egykori NDK-s bírák maradhattak hivatalban, akik egy pályázat során a területileg illetékes bírósághoz tartozó bizottság előtt átvilágíttatták magukat. Ennek keretében a bizottságnak kétharmados többséggel meg kellett állapítania és határozatot kellett hoznia arról, hogy a pályázó „látható és meggyőző szándékkal, továbbá megfelelő képességekkel rendelkezik, hogy az Alaptörvény értelmében független bírónak és a jogállamiság alapelveinek megfelelően ítélkezzen.” Bundesverwaltungsgericht Urt. v. 06.11.1995, Az.: 2 C 21/94, <https://www.jurion.de/Urteile/BVerwG/1995-11-06/2-C-21_94>, (Letöltve 2014.09.25.). Mindezzel szemben Magyarországon nem került sor a korábbi bírák jogállami elvekre irányuló átvilágítására.
- 20 Míg egy budapesti bíró éves átlagban mintegy kétszáz ügyben ítélkezik, a vidéki bírák éves ügyterhelése 70-80 eset között mozog.
- 21 Meret Baumann, Orban's Wiederwahl steht praktisch fest, in: NZZ, 20.3.2014, <<http://www.nzz.ch/aktuell/startseite/orbans-wiederwahl-steht-praktisch-fest-1.18267092>> (Letöltve 2015.01.15.).
- 22 Szakértői szinten ezzel szemben többen is annak a véleménynek adtak hangot, hogy a parlamenti képviselők létszámának a csökkentése sokkal inkább pusztán a költségre fókuszáló és populista, nem pedig egy szakmailag megalapozott és racionális döntés volt, mivel a kisebb parlamenti létszám keretei között a magyar vegyes választási rendszer arányos ága már nem képes az eredeti funkcióját betölteni, továbbá olyan munkateher hárul az egyes képviselőkre, ami már szinte kizárja a hatékony bizottsági munka lehetőségét az Országgyűlésben.
- 23 A norvég állam, illetve az EGT Alap esetében Norvégia, Liechtenstein és Izland által életre hívott és finanszírozott pénzügyi alapok célja a demokratikus társadalomhoz kötődő és egyéb szociális projektek finanszírozása a 2004 után az Európai Unióhoz csatlakozott tagállamokban. A Svájci Alaphoz hasonlóan Norvégia is ebben a formában egyenlíti ki az Európai Gazdasági Térség által az európai belső piacra hoztatott hozzájárulásának gazdasági előnyeit. A Norvég Alap támogatásaira 2004-et követően egy négy civil szervezetből álló konzorcium írt ki pályázatokat Magyarországon. Ezek közül kettő a kormányzati intézkedések által érintett Ökotárs és Demnet Alapítvány.
- 24 Kommentar von Peter Frey, Unser Ernstfall heißt Ungarn, in: ZDF heute-journal, 3.1.2011, <<http://www.youtube.com/watch?v=Tt3nufHMz5I>> (Letöltve 2015.01.20.).
- 25 A médiatörvény részletes elemzéséhez, illetve a vele kapcsolatban megfogalmazott kritikákhoz lásd a Friedrich Ebert Alapítvány és a Hanns Seidel Alapítvány elemzéseit: Birgit Ladwig-Tils, Neues Mediengesetz und Verfassungsänderung – Ungarn, wohin steuerst Du?, (Friedrich-Ebert-Stiftung Online-Akademie, November 2013), <<http://library.fes.de/pdf-files/akademie/online/08826.pdf>> (Letöltve 2014.09.25.) és Ulrich Kleppmann, Projektland Ungarn – Das neue ungarische Mediengesetz (Institut für Internationale Begegnung und Zusammenarbeit, 17.1.2011), <http://www.hss.de/fileadmin/media/downloads/Berichte/110119_SB_Ungarn.pdf> (Letöltve 2014.09.25.). Az utóbbi elemzés görcső alá vonja a német nyelvű sajtóban az új magyar médiatörvény kapcsán megfogalmazott kritikákat is, melyek ráadásul már azelőtt igen negatív hangot ütöttek meg, mielőtt a jogszabályi szöveg hivatalos angol nyelvű változata egyáltalán napvilágot látott volna.
- 26 Keno Versek, Wahlkampf in Ungarn: Orbán's Clan plündert die Staatskassen, in: Spiegel Online, 2.4.2014, <<http://www.spiegel.de/politik/ausland/ungarn-ministerpraesident-orban-und-sein-clan-a-959798.html>> (Letöltve 2015.01.15.).
- 27 A Gini-koefficiens egy a jövedelmi és vagyoni eloszlás mérésére használt statisztikai mérőszám. A Gini-koefficiens 0 és 100 közötti értéket vehet fel, mely esetében a 0 azt az állapotot jelképezi, melyben egy ország teljes vagyona minden lakosa között egyenlő mértékben oszlik meg, míg a 100-as érték azt az állapotot, mely során az ország teljes vagyona felett mindössze egy személy rendelkezik. Vagyis a 100-hoz minél közelebbi értéket vesz fel a Gini-koefficiens, annál nagyobbak a vagyoni egyenlőtlenségek az országban.
- 28 Eurostat, Gini coefficient of equivalised disposable income, <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tessi190>>; Trading Economics, Gini index in Hungary, <<http://www.tradingeconomics.com/hungary/gini-index-wb-data.html>> (Letöltve 2015.01.15.).
- 29 Eurostat, foglalkoztatási ráta <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=de&pcode=tsdec420&plugin=1>> (Letöltve 2015.01.15.).
- 30 Eurostat, Munkanélküliségi adatok nemek szerint, <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=de&pcode=tsdec450&plugin=1>> (Letöltve 2014.09.25.).
- 31 Központi Statisztikai Hivatal, <http://www.ksh.hu/more_key_figures> (Letöltve 2015.01.15.).
- 32 Corruption Perceptions Index 2013, Transparency International, 2014, <<http://www.transparency.org/cpi2013/results>> (Letöltve 2015.01.15.).
- 33 2014 októberében korrupció vádjá miatt beutazási tilalommal sújtott az Egyesült Államok tíz magas beosztású, magyar állami hivatalnokot. Az érintett személyek között volt többek között Vida Ildikó, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) igazgatója és két helyettese. Az amerikai jogszabályi előírások miatt az Egyesült Államok Külügyminisztériuma nem hozta nyilvánosságra az érintett személyek listáját, illetve a vádat megalapozó

- adatok, csak magukat az érintetteket tájékoztatta.
- 34 Az idézett újságcikk a Magyarországon élő zsidósággal összefüggésben is alkalmazza a „kisebbség” terminológiát. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a zsidóság Magyarországon nem elismert kisebbséget, hanem vallási közösséget képez, tekintettel arra, hogy tagjai évszázadok óta magyar állampolgárként élnek az országban.
- 35 Szerző nélkül, Wie Orban das Antisemitismus-Problem kleinredet, in: SZ, 6.5.2013, <<http://www.sueddeutsche.de/politik/ungarns-praesident-vor-juedischem-weltkongress-wie-orbn-das-antisemitismus-problem-kleinredet-1.1666026>> (Letöltve 2015.01.15.).
- 36 Az egyes országok lakosságát jellemző antiszemita attitűdök globális összehasonlításához lásd: The ADL Global 100: An Index of Anti-Semitism, <<http://global100.adl.org/>> (Letöltve 2015.02.26.).
- 37 András Kovács, Antisemitic Prejudice and Political Antisemitism in Present-Day Hungary, in: Journal for the Study of Antisemitism 2/2012, S. 443-467, <<http://people.ceu.hu/sites/people.ceu.hu/files/profile/attachment/1584/andras-kovacs-antisemitic-prejudice-and-political-antisemitism-present-day-hungary.pdf>> (Letöltve 2014.09.25.); Szerző nélkül, Prevalence of Anti-Semitic Prejudice in Contemporary Hungarian Society (Brussels Institute Research Report, 2013), <http://tev.hu/wp-content/uploads/2014/04/median_report_2013_eng1.pdf> (Letöltve 2014.09.25.).
- 38 Interjú Kovács András, A magyar antiszemitizmus nem kirívó, de nincs ok a megnyugvásra, in: Szombat, 21.1.2014, <<http://www.szombat.org/politika/a-magyar-antiszemitizmus-nem-kirivo-de-nincs-ok-a-megnyugvasra>> (Letöltve 2014.09.25.).
- 39 Az „adj gázt!” címet viselő Magyar Motoros Menetet az „Élet Menete” Holokauszt-megemlékezéssel egy helyen és időben, annak az ellenrendezvényeként kívánták megtartani. A negyedik alaptörvénymódosítás által életre hívott alkotmányos és jogszabályi keret azonban lehetővé tette az ellendemonstráció betiltását.
- 40 A magyar kormány és tagjainak legfontosabb antiszemitizmushoz kapcsolódó intézkedéseiről és nyilatkozatairól lásd: Fact Sheet: The Hungarian Government's Steps to Combat Anti-Semitism, (Magyar Nagykövetség – Washington D.C., 17.4.2013), <<http://washington.kormany.hu/download/d/dc/60000/Fact%20Sheet%20Hungary%27s%20Commitment%20against%20anti-semitism%2017042013.pdf>> (Letöltve 2014.09.25.).
- 41 Gyöngyösi Márton Jobbik-képviselő zsidó származású országgyűlési képviselők listázásáról szóló hírredt javaslatára adott politikai válaszként az ilyen és hasonló kijelentések ma már jelentős pénzbírsággal, az Országgyűlés üléseiről való kitiltással, illetve a mentelmi jog felfüggesztésével büntethetőek.
- 42 Navracsics Tibor miniszterelnök-helyettes, közgazdasági és igazságügyi miniszter 2013 októberében elismerte a magyar állam zsidósággal szemben viselt felelősségét a holokauszt miatt; Németh Zsolt, a Külügyminisztérium államtitkára hasonlóképpen cselekedett, és ezen túlmenően Izraelt „Magyarország nyolcadik szomszédjának” nevezte. Kőrösi Csaba, Magyarország ENSZ nagykövete bocsánatot kért a magyar állam nevében az elkövetett bűnökért, és úgy fogalmazott, e bocsánatkérésnek a magyar identitás állandó részévé kell válnia. Áder János Köztársasági elnök is hasonló nyilatkozatot tett a kérdésben. Az állami méltóságok és kormányzati szereplők további nyilatkozatainak összeállítását e témában a 40. lábjegyzetben szereplő forrás tartalmazza.
- 43 A 2013. május 3-án adott interjúban Orbán úgy fogalmazott, hogy nem tud elképzelni semmifajta olyan helyzetet vagy konstellációt, melyben bármilyen támogatást elfogadna a szélsőségesen jobboldali Jobbik részéről, akár kormányalakításról, akár egy kisebbségi kormány támogatásáról legyen is szó, bár ez utóbbi lehetőségét ő maga is ab ovo elutasítja.
- 44 Az 1944. március 19-i német megszállásról a magyarországi zsidó közösség is minden évben megemlékezik. Egy közvélemény-kutatás szerint, mely a magyar társadalom megszállási emlékművel kapcsolatos attitűdjeit vizsgálta a fő politikai törésvonalak mentén, a megkérdezettek fele, beleértve az emlékművet politikai meggyőződésüktől függetlenül ellenzőket is, úgy vélte, hogy a zsidó szervezetek aktív politikai fellépése az emlékművel szemben nem járul hozzá a helyzet megoldásához, sőt, sokkal inkább a vita felesleges kiéleződéséhez vezet. Vess össze: The Divisive Memorial (Action and Protection Foundation), <<http://tev.hu/wp-content/uploads/2014/04/The-Divisive-Memorial.pdf>> (Letöltve 2014.09.25.).
- 45 Szerző nélkül, Senderkette RTL wehrt sich gegen ungarische Willkür: Neue Mediensteuer drückt auf den Gewinn, in: FAZ, 22.8.2014.
- 46 Szerző nélkül, Next year in Berlin: Some Israelis Yearn for New Lives in Germany, in: The Economist, 11.10.2014, <<http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21623796-some-israelis-yearn-new-lives-germany-next-year-berlin>> (Letöltve 2015. május 13-án).
- 47 Stephan Löwenstein, Die fünf problematischen Prozent. Antisemitismus in Ungarn, in: FAZ, 13.9.2012, <<http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/antisemitismus-in-ungarn-die-fuenf-problematischen-prozent-11889232.html>> (Letöltve 2015.01.15.). Magyarországon a becslések szerint 80-120 ezer zsidó él, 90%-uk Budapesten.
- 48 Szerző nélkül, Ungarn geht hart gegen Obdachlose vor, in: SZ, 1.10.2013, <<http://www.sueddeutsche.de/politik/umstrittenes-gesetz-ungarn-geht-hart-gegen-obdachlose-vor-1.1784580>> (Letöltve 2015.01.15.).
- 49 Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, <<http://www.bmszki.hu/eves-adatfelvetelek>> (Letöltve 2015.02.26.) és Peter Gyori et al., Report on the Third of February Homeless Survey in Hungary – 2013, <<http://www.bmszki.hu/sites/default/files/field/uploads/f-3-2013-english-final.pdf#overlay-context=februar-harmadika-munkacsoport>> (Letöltve 2014.09.25.).
- 50 Szerző nélkül, Rechtsnationale drehen Roma das Wasser ab, in: SZ, 5.8.2013, <<http://www.sueddeutsche.de/politik/ungarn-rechtsnationale-drehen-roma-das-wasser-ab-1.1739087>> (Letöltve 2015.01.15.).
- 51 Zoltán Kiszelly, Soziale und politische Lage der Roma in Ungarn (Konrad-Adenauer-Stiftung) <http://www.kas.de/wf/doc/kas_35236-1522-1-30.pdf?130823102602> (Letöltve 2015.01.15.). További intézkedések olvashatóak a Balog Zoltán roma integrációért felelős miniszterrel készített interjúban: Boris Kálnoky, Ein Skandal, ausgetragen auf dem Rücken der Kinder – Ungarns Integrationsminister Zoltán Balog über Kindergartenpflicht für Roma und Segregation, in: Die Welt, 6.1.2014, <http://www.welt.de/print/die_welt/politik/article123564194/Ein-Skandal-ausgetragen-auf-dem-Ruecken-der-Kinder.html> (Letöltve 2014.09.25.).

